

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки та соціальної роботи

ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ НА
ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКА

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка VI курсу, групи 614
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Дроняк Ніна Василівна

Керівник:

к. соц. н., доц. Камбур А.В.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від « ____ » листопада 20 ____ р.

зав. кафедри _____ д.пед.н. проф. Тимчук Л.І.

Чернівці – 2021

АНОТАЦІЯ

до магістерської роботи студентки VI курсу, групи 614 спеціальності 231

«Соціальна робота» Дроняк Ніни Василівни,

на тему: «Вивчення впливу Інтернет-ресурсів на формування
агресивності підлітка»

У магістерському проекті розглядається проблема взаємозв'язку інтернет-залежності у підлітковому віці та агресивної поведінки. Об'єктом магістерського дослідження здобувачка обрала негативний вплив інтернет-ресурсів на формування особистості підлітка. Предметом дослідження постала агресивна поведінка підлітків пов'язана з Інтернет-залежністю. Метою роботи, було дослідити взаємозв'язок між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків.

За структурою робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 77 найменувань та додатків. Загальний обсяг 79 сторінок.

У першому розділі дипломної магістерської роботи розкрито теоретичні основи інтернет-середовища та його вплив на формування агресивної поведінки підлітків. У другому розділі проаналізовано ризики негативного впливу інтернет-ресурсів на підлітків, а також викладено результати емпіричного дослідження, метою якого було виявити взаємозв'язок між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків.

Здійснене в магістерській роботі комплексне дослідження агресивної поведінки підлітків пов'язаної з Інтернет-залежністю дозволило сформулювати певні висновки про те, що в сучасній літературі немає єдиної думки про проблему зв'язку інтернет-залежної поведінки і агресивності. Магістрантка схиляється до припущення про наявність третього фактору, який зумовлює обидва феномена, і визнає необхідність проведення подальших досліджень на цю тему.

Ключові слова: Інтернет-ресурси, підлітки, агресивність, інтернет-залежність, мережа Інтернет, інтернет-середовище, соціалізація.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	9
1.1. Теоретичні аспекти вивчення агресії в підлітковому віці.....	9
1.2. Агресивна поведінка підлітків пов'язана з Інтернет-залежністю.....	24
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ II. ПОШИРЕННЯ ІНТЕРНЕТУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	34
2.1. Ризики негативного впливу інтернет-ресурсів на підлітків.....	34
2.2. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків.....	48
Висновки до другого розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність проблеми: Сьогодні мережа Інтернет найдешевший і найдемократичніший вид масової комунікації. Завдяки Інтернету будь-яка людина може бути почута. Багато людей перестають бути самотніми у своїй біді.

Однак, приймаючи позитивний аспект глобальної мережі, ми не можемо забувати про проблеми, які сьогодні стають все більш очевидними. Інтернет – це дзеркало, в якому відображається стан нашого суспільства, наше світорозуміння, якість нашого спілкування, система духовних, культурних цінностей. Особливу увагу слід звернути на ті негативні процеси, які поширюються у суспільстві через Інтернет: агресія, нетерпимість, жорстокість, моральна розбещеність, культ наживи та насолоди. Багато Інтернет-сайтів переходять межі допустимого в етичному сенсі, а деякі – суперечать законодавству.

З розвитком нових технологій комп'ютерні ігри стають досконалішими, стирається грань між реальністю та віртуальним простором. Мережеві ігри, що містять агресивні сюжети, можуть викликати перенесення агресії з віртуального світу в реальний. Інтернет простір, завдяки своїм перевагам, є своєрідною альтернативою реальному світу, в якому людина прагне компенсувати свої потреби, не реалізовані в повсякденному житті. Таким чином розмежувати реальний та віртуальний світи людина вже не в змозі.

Отже, формування особистості сучасних підлітків, їх установок, мотивів, ціннісних орієнтирів та поведінкових навичок відбувається у конвергентному просторі – на стику віртуального світу та реальності. У звичайному житті підлітки самовиражаються, презентуючи свою унікальну особистість за допомогою особливого одягу, манери поведінки, причетності до особливих, «своїх» спільнот. Сьогодні цей значущий для становлення особистості процес соціалізації відбувається у Інтернет-середовищі. Підлітки

«живуть» у світі інтернету та цифрових технологій: оформляючи сторінки та спілкуючись у блогах, соціальних мережах, обмінюючись інформацією через сервіси миттєвих повідомлень та електронні енциклопедії, беручи участь у мережних іграх та спільнотах гравців.

Масове переведення навчання школярів в онлайн режим у зв'язку з пандемією коронавірусу загостило дискусію про норми поведінки в інтернеті. І водночас показало, що багато користувачів все ще не сприймають віртуальні майданчики як реально існуючі суспільні простори зі своїми звичайними проблемами та обмеженнями.

Причина такого ставлення — у відсутності чітких визначень. Суспільство ще не вповні сформулювало для себе, що таке «жорстоке поводження з дітьми» або «прояв агресії» стосовно онлайн-спілкування. На цьому полі поки що не визначено і не проговорено межі дозволеного.

Частково це пов'язано з тим, що діти та підлітки рідко розповідають дорослим про проблеми, що виникають у мережевому спілкуванні – таким чином, подібний досвід складно виявляти та класифікувати. Самі ж неповнолітні, які потрапили в ситуацію цькування чи іншого негативного впливу, через відсутність чітко визначених норм найчастіше не усвідомлюють, що те, що відбувається, шкодить їм. У Мережі підліток не бачить перед собою реального лиходія, тому рівень довіри до інших інтернет-користувачів у нього вищий, ніж в офлайн, а небезпека притуплюється.

Об'єкт дослідження: негативний вплив інтернет-ресурсів на формування особистості підлітка.

Предмет: Агресивна поведінка підлітків пов'язана з Інтернет-залежністю.

Мета дослідження – дослідити взаємозв'язок між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків.

З огляду на мету у дослідженні вирішувались **наступні завдання:**

1. Висвітлити теоретичні аспекти вивчення агресії в підлітковому віці.
2. Провести аналіз досліджень присвячених агресивній поведінці підлітків пов'язаній з Інтернет-залежністю.
3. Визначити потенційні ризики негативного впливу інтернет-ресурсів на підлітків.
4. Провести емпіричне дослідження для виявлення чи спростування взаємозв'язку між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків.

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотез були використані такі методи:

- теоретичні – (аналіз понятійно-термінологічної системи та наукової літератури з метою теоретичного вивчення проблеми впливу інтернет-ресурсів на формування агресивності підлітків; узагальнення інформації та її оформлення);

- емпіричні (спостереження, анкетування).

Матеріал (база) дослідження:

Теоретичні положення нашого дослідження базуються на уявленнях Голдберга І., Войскунського А.Є., Арестової О.М, Бабаєвої Ю.Д, Солдатової Г.В. , Янг К. та інших фахівців, про такі наслідки застосування комп'ютерних технологій як інтернет-залежність. Інтернет - залежність – нав'язливе бажання підключитися до Інтернету та хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету.

Аналіз публікацій, що пояснюють природу агресії, виявляє декілька тенденцій. Перша базується на вивченні біологічних детермінант агресивної поведінки та пов'язана із встановленням біохімічних, гормональних механізмів, що впливають на її формування.

У другому напрямку агресивні прояви розуміються як стійка готовність індивіда до активних, руйнівних актів та дій.

Прихильники третього напрямку контроль над агресивними імпульсами та непряме їхнє вираження вважають результатом соціального навчання.

Четвертий напрямок розглядає агресію як реакцію на фрустрацію.

– сучасні концепції агресивності у підлітковому віці (Т.Г. Васильєва, А.І. Захаров, І. Лалаянц, Є.К. Лютова, Г.Б. Моніна, Р.В. Овчарова, Л.Б. Філонов та ін.));

– системний підхід (А.Г. Асмолов, Б.Д. Ломов);

– концепції агресії та агресивності особистості (А. Адлер, А. Бандура, Д. Коннор, К. Лоренц, А. Налчаджян, А.А. Реан).

– експериментальна база: дослідження проводилась у Берегометському ЗЗСО І-ІІІ ступенів №2. Кількість учасників дослідження - 57 респондентів.

Наукова новизна:

1. Висвітлено теоретичні аспекти вивчення агресії в підлітковому віці.
2. Проведено аналіз досліджень присвячених агресивній поведінці підлітків пов'язаній з Інтернет-залежністю.
3. Визначено потенційні ризики негативного впливу інтернет-ресурсів на підлітків.
4. Проведено експертне дослідження з оцінювання агресивності підлітків за методикою визначення рівня агресивності у підлітків (Г.Лаврентьєва та Т.Титаренко), а також для виявлення чи спростування взаємозв'язку між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків було проведено діагностування на виявлення Інтернет-залежності (за методикою А.Жичкіної).

Практичне значення одержаних результатів, бачиться у тому, що запропоновані теоретичні і практичні положення магістерського проекту можуть бути використані у практичній діяльності соціальних працівників, у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти та загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження відбулась шляхом участі у щорічній студентській науковій конференції Чернівецького національного

університету імені Юрія Федьковича (квітень 2021 р.) та у публікації в матеріалах конференції.

Структура роботи. За структурою робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 77 найменувань та додатків. Загальний обсяг 79 сторінок.

РОЗДІЛ І. ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

1.1. Теоретичні аспекти вивчення агресії в підлітковому віці

Питання агресії і агресивної поведінки з точки зору філософії, педагогіки і психології на теперішній час є дуже актуальним. Воно широко розглядається в науковій літературі. Ще на початку двадцятого століття, як доброзичливу, так і ворожу будь-яку активну поведінку вважали агресивною. Потім, значення цього слова почали розглядати більш звужено. Але, все одно, сучасна психологія розглядає цю проблему дуже широко, адже визначення термінів агресії і агресивність мають на увазі велику різноманітність дій.

Сучасна література дає чимало пояснень поняття «агресивність», але, майже всі автори прийшли до спільного висновку. Одним із перших дослідників агресії є Л. Берковіц. Він пропонує таке визначення, згідно з яким «агресія – це будь-яка форма поведінки, яка націлена на те, щоб заподіяти кому-небудь фізичну або психологічну шкоду» [9, с. 24].

За твердженням Еріха Фромма: «агресія – це мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і правилам співіснування людей у суспільстві, що завдає шкоди об'єктам нападу (живим неживим), приносить фізичний збиток людям (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості і т. д.)» [63, с.74].

Світова психологія розглядає даний термін так: в якій би формі не проявлялася поведінкова агресія, вона спрямована на заподіяння шкоди іншій живій істоті, натомість ця істота має право уникати подібного відношення до себе (Є.Ю. Брель, Р. Берон, А. Басс, Л. Берковіц, Г. Фешбах, Д. Коннор і ін.).

На теперішній час різні автори запропонували багато визначень терміну «агресія».

По-перше, Є.Ю.Брель дав таке визначення «агресія це сильна активність, прагнення до самоствердження, внутрішня сила, що дає можливість людині протистояти зовнішнім силам» [11, с.221];

По-друге, за твердженням Р. Берона «під агресією розуміються акти і реакції ворожості, атаки, руйнування, прояви сили в спробі завдати шкоди іншій людині, об'єкту або суспільству» [10, с.24].

Як зазначив А.Бассу, «агресія – це будь-яка поведінка, що містить загрозу або завдає шкоди іншим» [8, с.117]. Ще одне визначення, запропонували декілька дослідників Л. Берковіц і Г. Фешбах, воно містить таке положення: «щоб ті чи інші дії були прийняті як агресія, вони повинні включати в себе наміри образи, а не просто призводити до таких наслідків» [9, с. 233].

Д. Коннор ж обмежує вживання терміна агресія спробою нанесення іншим тілесних чи фізичних ушкоджень. «Готовність суб'єкта до агресивної поведінки розглядається як відносно стійка риса особистості – агресивність» [32, с.74].

Розрізняють декілька рівнів агресивності, і вони визначаються так: навчання в процесі соціалізації, так і орієнтацією на культурно-соціальні норми, найважливішими з яких виступають норми соціальної відповідальності.

Зарубіжні дослідники дали таке твердження: агресивність - це емоційний короткочасний стан і риса характеру людини. Л. Берковіц визначив: «агресивність, відносно стійка готовність реагувати агресивно за багатьох різноманітних обставин. А точніше, агресивність, це схильність до агресивної поведінки» [9, с.221].

З точки зору російських дослідників: агресія вважається наслідком конкретної поведінки. Ця поведінка має негативні правові, емоційні та моральні аспекти. Агресивність вважають властивістю людини, а стан агресії

визначає емоційну сторону агресії» (А. Нефедова, А.А. Реан, В.Г. Крисько і ін.).

За твердженням А.В. Нефедової: «агресивність – це властивість особистості, яка відображає схильність до агресивного реагування при виникненні фрустративної і конфліктної ситуації [41, с.10]». Вияв агресії це ситуативна реакція. Коли ж періодично повторюються агресивні дії, то саме ця періодичність вказує на агресивну поведінку. Отже, агресія – це поведінка людини в конфліктних ситуаціях та ситуаціях фрустрації.

А.А. Реан звернув увагу на таке: «агресія - це навмисні дії, спрямовані на заподіяння шкоди іншій людині, групі людей або тварині» [46, с.142].

Як зазначив В.Г. Крисько, «агресивність це форма соціальної поведінки, так як людська агресивна поведінка здійснюється в контексті соціальної взаємодії [35, с.122]». Коли нам пропонують визначити поняття агресивної поведінки, ми змушені скористатися такими поняттями як норма, саме воно надає назву даної орієнтації. Ні для кого не секрет, що саме за допомогою норми формується своєрідний механізм контролю за позначенням різноманітних вчинків та дій. Якщо ми дотримуємося нормальної поведінки, то вона не буде розглядатися як агресивна, і це ніяк не залежить від негативних наслідків такої поведінки.

Агресивною, поведінку можна називати якщо наявні дві обов'язкові умови. При першій умові є згубні для жертви наслідки, а при другій порушуються норми поведінки.

Можна зазначити, що агресія є властивістю особистості, і характеризується присутністю деструктивних тенденцій, в основному в галузі суб'єктно-суб'єктних відносин. При індивідуальному розвитку в людині формується здатність до усунення і руйнування перешкод, можна зробити висновок, що необхідним компонентом активності людини, який є важливим для творчої діяльності є деструктивізм.

Наприклад можна розглянути деякі види агресії і агресивності. Агресія як психічна реальність, має конкретні характеристики:

спрямованість, форми прояву, інтенсивність. Агресія може мати свою мету, таку як спричинення страждання (шкоди) жертві (ворожа агресія). Дехто використовує агресивні дії задля досягнення іншої мети, таку агресію називають інструментальною [3, с.76].

Сучасна література пропонує найрізноманітніші класифікації агресії і агресивної поведінки. Одну з найбільш поширених класифікацій запропонували такі автори, як А. Басс і А. Дарки. Вони виділяють п'ять видів агресії: «фізична агресія, роздратування (запальність, грубість), вербальна агресія (погрози, крики), непряма агресія (плітки, злобні жарти), негативізм (опозиційна манера поведінки)» [8, с.121].

Еріх Фром у своїх роботах зазначив, що існує два види агресії: «доброякісна» і «злоякісна» [63, с.63]. Доброякісна з'являється в момент небезпеки у вигляді захисної та оборонної поведінки. Дана форма агресії припиняється разом із зникненням небезпеки. Натомість злоякісна агресія пов'язана з жорстокістю і деструктивністю, зазвичай проявляється спонтанно, дослідники пов'язують її зі структурою особистості.

Взявши за основу стиль поведінки в конфлікті, В.Д. Шадріков виділив наступні види агресивності: захисна – виникає тоді, коли за наявності у дитини активної позиції закріплюється страх перед навколишнім світом; основна функція агресії в цьому випадку – захист від зовнішнього світу, який представляється дитині небезпечним. Деструктивна – якщо у дитини в ранньому віці відсутня автономність, здатність до самостійних виборів, суджень, оцінок, то в активному варіанті у неї з'являється деструктивна агресивність. Демонстративна – виникає не як захист від зовнішнього світу і не заподіяння шкоди кому-небудь, а як бажання дитини звернути на себе увагу [66, с.94].

За спрямованістю можна виокремити такі види агресії:

- гетероагресію, вона спрямована на оточуючих (згвалтування, вбивства, погрози, ненормативна лексика, нанесення побоїв, образи,);

- ауто агресію, вона спрямована на себе (самознищення аж до самогубства, саморуйнівної поведінки, психосоматичні захворювання).

І.А. Фурманов розділяє агресивну поведінку дітей на дві форми:

За його твердженням перша це *соціалізована*. Вона зустрічається тоді, коли діти переважно не мають психічних порушень, але мають знижений моральний і вольовий рівень регуляції поведінки, тобто вони морально нестабільні, ігнорують соціальні норми, присутній слабкий самоконтроль. Агресивні дії, в даному випадку використовуються з метою залучення уваги, діти різноманітно та яскраво висловлюють свої агресивні емоції (розкидають речі та кричать, голосно лаються). Вони використовують свою поведінку для того, щоб отримати емоційний відгук від оточення. Ця поведінка відображає прагнення до контактів з однолітками. Зазвичай, отримавши увагу партнерів, вони заспокоюються і припиняють свої дії.

Друга форма поведінки за І.А.Фурмановим *несоціалізована*. Такою поведінкою послуговуються діти, що страждають якими-небудь психічними розладами (епілепсія, органічне ураження головного мозку, шизофренія). У таких дітей часто присутні негативні емоційні стани (тривога, страх, дисфорія). Ворожіть разом з негативними емоціями зазвичай виникають спонтанно. Також, вони можуть бути реакцією на психотравматичну або стресову ситуацію. Такі діти зазвичай наділені такими особистісними рисами як висока тривожність, емоційна напруга, схильність до порушення і імпульсивної поведінки. Часто це проявляється у вигляді прямої вербальної і фізичної агресії. Вони не шукають співпраці з однолітками, часто самі не можуть чітко пояснити причини своїх вчинків. Зазвичай агресивними діями вони або просто розряджають накопичене емоційне напруження, або отримують задоволення від заподіяння неприємностей іншим [64, с.86].

Необхідно зазначити, що в поведінці кожної людини часто можна зустріти декілька видів агресії, або і всі разом. Також, всі види агресії, як у дітей, так і у дорослих можна згрупувати різні види негативної властивості особистості. Ці види агресії проявляються в стосунках з іншими людьми,

також при розладах поведінки та емоцій, а саме таких, як деструктивність, жорстокість, конфліктність, насилля, ворожість, запальність і безглузда мстивість і інші [28, с.81].

А.А. Романов виділив п'ять типів агресивності у дітей та підлітків:

- гіперактивно-агресивна дитина - рухово-розгальмованим дітям важче бути дисциплінованими і слухняними;
- агресивно-образлива і виснажувана дитина – підвищена чутливість, дратівливість, вразливість можуть провокувати агресивну поведінку;
- агресивна дитина з опозиційно-викликаючою поведінкою – дитина часто грубіянить, але не всім, а тільки батькам, знайомим йому людям. Він вважає, що причина цього у взаєминах з цими людьми;
- агресивно-боязка дитина – ворожість, агресивність можуть бути засобом захисту дитини від уявної загрози, нападу;
- агресивно-бездушна дитина – здатність до емоційного відгуку, співпереживання, співчуття до інших у цих дітей порушена [49, с.16].

Але не всі автори зазначають, що агресивна поведінка має тільки негативні наслідки. Наприклад, Б. Крейхі писав у своїх роботах: «агресивність має певні здорові риси, які просто необхідні для активного життя» [36, с.69]

Такі якості як ініціатива та наполегливість у досягненні мети, подолання перешкод, притаманні лідерам, саме тому Еріха Фромма вважає: «Механізм оборонної агресії “вмонтований” в мозок людини і покликаний зберігати їх життєво важливі інтереси від загроз. Необхідно суворо розрізняти агресію біологічну, адаптивну, що сприяє підтримці життя, доброякісну, від злоякісної агресії, не пов'язаної зі збереженням життя» [63, с.162].

Отже, агресивну поведінку розглядають як поведінку, яка має як негативні правові, так і морально-емоційні аспекти. Агресивністю є така властивість особистості, яка за виникнення конфліктної ситуації, чи під час фрустрацій вказує на схильність до агресивної поведінки.

Далі звернімося до питання особливостей прояву агресії у підлітковому віці. До підліткового віку відносяться діти між молодшим підлітковим віком і дорослістю (молодістю). Вчені визначають різні вікові межі цього періоду. Як зазначив А.А. Смирнов «старший підлітковий вік триває від 16 до 17 років, юність від 17 до 20-23 років» [56, с.88]

Р.В. Козьяков визначив період після підліткового віку до дорослості який триває від 15-16 до 21-25 років [30, с.93].

Л.С. Виготський - як пубертатний період (14-17 років) [16, с.318].

Саморефлексія є головним новоутворенням в підлітковому віці. Саме тоді підлітки усвідомлюють власну індивідуальність, з'являються життєві плани, підлітки готуються до самовизначення, з'являється установка на свідому побудову власного життя. Формування більш стійкої і незалежної Я-концепції та світогляду в цілому, побудова системи цінностей.

В основному, у підлітковому віці з'являються різні мотиви, пов'язані з майбутнім, які починають спонукати активну навчальну діяльність. Починається диференціювання навчальних предметів на «потрібні» і «непотрібні». Причому основним мотивом, який характеризує цю вибірковість, є прагнення придбати професію. Як зазначила Т.М. Урутіна: «в цей період мислення набуває особистісно-емоційний характер. На емоційний стан підлітка впливає безліч різних чинників, в тому числі і переживання з приводу власних можливостей, здібностей та особистих якостей» [61, с.558].

Також у своїх дослідженнях авторка зазначала, що підлітковий вік – це такий етап життя людини, коли вона змушена обирати свій життєвий шлях і приймати найважливіші рішення в житті. Характерними ознаками цього етапу є завершення статевого дозрівання, також у цей час уповільнюється функціональний розвиток органів і тканин, серцево-судинної і дихальної систем, кістково-м'язового апарату. Загальні процеси, що відбуваються в психіці людини розвиваються за допомогою пізнання, а

система відносин вибудовується за принципом «людина-річ» [Там само, с.560].

Загалом, психологічний розвиток особистості пов'язаний з соціальною ситуацією розвитку. Ні для кого не секрет, що підліток перебуває на зорі входження у доросле самостійне життя. Будь яка особа обиратиме той шлях по якому їй потрібно буде пройти і те, чим вона буде займатися в майбутньому. І тут таки, у людини формується усвідомлене розуміння про те, що її майбутнє життя майже у всьому залежатиме від її рішень. Відтак у дорослих людей змінюються вимоги до підлітків, - він має бути при звичаєним до праці, до сімейного життя. Він має навчитися відповідати за свої вчинки, тобто бути більш відповідальним, вміти стримувати свої емоції і виконувати встановлені в суспільстві правила і норми [1, с.105].

Під час накопичення людиною досвіду взаємодії з іншими людьми, у неї формується Я-концепція. Ця концепція вважається значно узагальненою, незалежною, реалістичною і стійкою. Також можна говорити про те, що відбувається зростання самооцінки та значення власних цінностей для побудови Я-образу людини.

Такі вчені як Ахметзянова А.І. та Баксанський О.Е. у своїх роботах зазначили: що цінностями підліткового віку є:

- досягнення загальної соціальної та емоційної зрілості;
- відмова від рідного дому (емансипація);
- остаточний вибір професії;
- оволодіння способом структурування свого вільного часу;
- формування психології життя, і як наслідок мотивована свідома поведінка [5, с.149].

До цього також можна додати і всюдисущі проблеми підліткового віку і досить високу емоційну збудливість (присутня зміна настрою, неврівноваженість, тривожність, агресія); також дослідники згадують про недостатній рівень самостійності і відповідальності, про неадекватну самооцінку, про досить обмежене спілкування з однолітками.

Проблемами підліткового віку називають: як несформованість моральних ідеалів, принципів, світогляду, так і відсутність конкретних життєвих цілей, перебільшена самокритичність, шкідливі звички (звички в яких немає ще залежності, але є великий інтерес)» [4, С.45].

На даний час, актуальною проблемою підліткового періоду є проблема агресивної поведінки. У своєму посібнику «Психологія особистості» Гуревич П.П. зазначив: «Агресію – це деструктивна і мотивована поведінка, що суперечить нормам і правилам в суспільстві, що завдає фізичної шкоди об'єктам нападу (живим і неживим), а також моральну шкоду живим істотам (негативні переживання, стан пригніченості, напруженості, страху)» [21, с.360].

Ще одне тлумачення агресивної поведінки розглядається так «ситуативний, соціальний, психологічний стан безпосередньо перед або під час агресивної дії». Проблемою агресії займалися багато вчених і педагогів не тільки сучасності, а й минулих років. Наприклад А. Басс і А. Дарки виділили 5 видів агресії:

1. Фізична агресія (фізичні дії проти кого-небудь).
2. Роздратування (запальність, грубість).
3. Вербальна агресія (погрози, крики, лайка і т.д.).
4. Непряма агресія, спрямована (плітки, злобні жарти) і ненаправленої (крики в натовпі, тупання і т.д.).
5. Негативізм (опозиційна поведінка) [8, с.109].

У психолого-педагогічній літературі агресивну поведінку або агресію розглядають як одну з форм руйнівної поведінки, що суперечить соціальним і моральним нормам, та приносить шкоду людям (моральну або фізичну), також дана поведінка може викликати сильний психологічний дискомфорт. Під впливом недоброякісного кола спілкування, несприятливого середовища, поганого способу життя може виникати девіантна поведінка. Дуже важливо підтримувати нормальний мікроклімат в соціумі. Якщо ж буде по іншому, то у таких випадках молоді люди можуть відчувати

відчуженість, грубість зі сторони, неприязнь, а це обов'язково створить умови для проявів агресивної поведінки та руйнівних дій, демонстративної непокори [25, с.155].

Агресія в підлітковому віці впливає на взаємовідносини з батьками, друзями, однолітками, а також на навчальну діяльність, індивідуальний розвиток, успішність у майбутній професійній діяльності. За твердженням А.А. Реана, «рівень вираженості агресивних реакцій взаємопов'язаний з самооцінкою підлітків» [46, с.143].

Загальна тенденція полягає в наявності прямого зв'язку: «чим вищий рівень самооцінки, тим вище показники загальної агресії і різних її складових».

До розробки або підбору корекційної або розвиваючої програми необхідно провести діагностику рівня агресивності в даний час у даного індивіда. Серед таких діагностик дослідники часто користуються такими як: «опитувальник «Вивчення агресивності» А. Басса-Дарки, критерії визначення агресивності М. Пустеля Алворда і П. Бейкера (спостереження), опитувальник дитина очима дорослого А.А. Романова, методика «Тест Рука» (проектна методика), опитувальник «Особистісна агресивність», графічна методика «Кактус», опитувальник Л.Г. Почебут і т.д».

Кожен фахівець коли підбирає і реалізує різні програми повинен вирішити різні завдання, метою яких є зниження рівня агресії:

- навчання навичкам релаксації, зняття емоційної напруги, навчання самоконтролю;
- формування самосвідомості адекватної самооцінки;
- формування здатності до співпереживання, співчуття, довіри оточуючим;
- розвиток вміння взаємодіяти з оточуючими людьми [37 с.84].

Виконавши дані завдання є надія знизити рівень агресивності підлітків до прийняттого, і таким шляхом домогтися більш сприятливої соціалізації.

Форма роботи може бути як індивідуальна, так і групова. Терміни реалізації програм повинен підбирати психолог. Він повинен звертати увагу на завдання програми та результат, який очікується, а також врахувати психологічні особливості підлітків. Після проведення корекційних чи розвиваючих програм психологу необхідно провести той же набір діагностичних методик, що він застосовував до проведеної програми [27, с.62].

Проаналізувавши все, можна зробити такий висновок, що в підлітковому віці основними причинами агресії виступає як неадекватна самооцінка, так і не високий рівень соціально-психологічної компетентності, також такий тип темпераменту, як холеричний.

Також часто впливає така причина, як неправильна оцінка поведінки іншої людини, при недостатній психологічній стійкості, при відсутності здатності до емпатії.

Часто у підлітків можна спостерігати завищений або занижений рівень домагань, а також різні протиріччя, що характерні для підліткового віку. Головним протиріччям є те, що захмарні потреби особистості та можливості їх задоволення часто не співпадають, а те й протирічать одне одному і часто мрії і дійсність не співпадають.

В час сьогодення проблема агресивності дуже гостро виявляє себе. Дану проблему можна побачити в грубій нецензурній лексиці, агресивній поведінці та дратівливості. Наразі психологи розробляють і комбінують різні корекційні та розвиваючі програми по зняттю агресивності чи її прояву, та використовують при цьому різні методики.

Надалі, нам здалося б звернутися до питання соціально-психологічних причин агресії у підлітків. Зі зміною економічного і соціального розшарування у світі, з'явилися нові випадки агресивної поведінки підлітків.

Одним із тлумачень агресії є таке: «мотивована деструктивна поведінка підлітка, що суперечить прийнятим нормам і правилам існування

людей в соціумі, що заподіює моральну, фізичну, матеріальну чи психологічну шкоду іншим людям» [38, с.260].

Загалом, вчені зазначають: «агресія виникає як реакція суб'єкта на фрустрацію і супроводжується емоційним станом гніву, ворожості і ненависті» [55, с.584].

Це реактивна агресія в різних її проявах. Ворожа агресія, яка характеризується цілеспрямованим усвідомленим наміром завдати шкоди іншій людині. Саме від рівня соціалізації особистості залежить розвиток агресивності та засвоєння людиною культурно-соціальних норм. Одними з важливіших є норми соціальної відповідальності та покарання за агресію яка вже проявлена. Щоб стримати агресію потрібно сформувані правильні особистісні механізми самоконтролю у підлітка, та сприяти розвитку психологічних процесів, емпатії, які сприяють розумінню інших та допомагають співпереживати слабшим людям.

Якщо звернути увагу на соціально-психологічні характеристики агресії. То для агресії підлітків, що знаходяться в групі характерні:

- Наявність в групі ініціаторів і провокаторів.
- Готовність групи вирішувати свої проблеми за рахунок більш слабких особистостей.
- Анонімність кожного учасника агресивних дій в соціумі.
- Взаємна індукція членів злочинного співтовариства.
- Супроводжуючі їх процеси зараження.

-Публікації в ЗМІ, художній літературі, кіно про позитивний і героїчний образ злочинця [Там само, с.585].

Такий дослідник як Торь І.В. у своїх роботах з'ясував, яку шкоду завдає суспільству і особистості групова та індивідуальна агресія:

- по-перше – моральна шкода від образ, принижень, знуцання над особистістю, спричиняє нівелювання соціально-психологічного статусу ображених осіб. Метою моральних образ, зазвичай є дискредитація тієї чи

іншої особи в очах інших людей, приниження її людської гідності, намагання викликати у жертви депресивний стан і придушити її волю».

- по-друге – фізична шкода від нанесення тілесних ушкоджень іншим особам, що негативно впливає на їх здоров'я.

- по-третє – матеріальний збиток виражається в заволодінні злочинною групою матеріальних цінностей жертв злочину, шляхом розбійного нападу, вимагання або приведення майна в непридатний стан в результаті актів вандалізму.

- по-четверте – психологічний збиток стає наслідком морального, фізичного або матеріального збитку, в результаті яких порушується внутрішній статус жертви. Руйнується сформований спосіб життя. Наслідком такого збитку можуть бути думки про суїцид [60, с.66].

Цей поділ є умовним. Всі ці види шкоди тісно взаємопов'язані і переплетені. В кінцевому результаті все залежить від того наскільки особистість є стійкою фізично, морально та психологічно до подібного роду агресії.

Самохвал В.Г. у своїй роботі «Особливості деструктивної поведінки у підлітковому середовищі» детально розглянув основні причини, що сприяють даному явищу: «Негативний вплив сім'ї на психологію свідомості підлітка. Відсутність сімейного виховання є першопричиною асоціального формування особистості і в подальшому спрямовування на злочинний шлях. Це демонструється на прикладі батьків і інших старших членів сім'ї. До цього можна віднести пияцтво, аморальна поведінка, грубість і жорстокість у відносинах з оточуючими і членами сім'ї» [50, с.42]. Суспільству відомо багато випадків, коли підліткі не витримавши жорстокості і садизму, реагуючи на знущання у власних сім'ях переселяються з рідної домівки жити на вулицю. Вони зазвичай поповнюють ряди безпритульних. Також серед безпритульних дітей, багато таких, яких покинули батьк. Згадані підлітки змушені організовувати агресивні групи, в яких панують жорстокі закони виживання. До зростання числа безпритульних дітей спонукає також

збільшення потоку біженців та емігрантів з ближнього і далекого зарубіжжя. У більшості своїй вони перебувають у злиднях, їх супроводжує безвихідь від якої вони «лікуються» непомірним вживанням алкоголю і сурогатних напоїв. У сім'ях алкоголіків не має місця процесу виховання підлітків, часто вони самі штовхають їх на злочинний шлях. У означених сім'ях постійно панує вкрай несприятливий соціально-психологічний клімат. Конфлікти в таких сім'ях вирішуються не цивілізовано, усе це призводить до зростання побутових злочинів, а саме тяжких тілесних ушкоджень, доведення до суїциду підлітків, споювання підлітків.

Також автор зазначає, що «долучившись до алкоголю в сім'ї, такі підлітки об'єднуються в групи для задоволення потреби в алкоголі. Для придбання алкоголю потрібні гроші і для їх видобутку підлітки скоюють злочини (грабежі, розбійні напади, квартирні крадіжки). Жорстокість в сім'ї породжує жорстокість вуличних угруповань підлітків» [Там само, с.42].

Особливою жорстокістю відрізняються банди з дівчаток. Вони інколи можуть зробити особливі зухвалі та цинічні злочини, які напряду пов'язані із насильством над особистістю.

Для соціально незабезпечених сімей є характерним їх неблагополуччя на генетичному рівні. Діти, які народжуються в такій сім'ї, страждають різними вродженими психічними та соматичними хворобами. Ці діти не ходять до дошкільних установ, не відвідують школу, відстають у психічному розвитку від своїх однолітків. Ці діти часто замкнуті і агресивно налаштовані проти суспільства ці діти легко можуть потрапити до кримінального середовища, до таких же підлітків, як і вони. Дуже часто у кримінальному світі Вони використовуються як груба фізична сила.

Проаналізувавши дану інформацію, Самохвал В.Г. у своїй роботі зробив такий висновок: «негативний вплив сім'ї на кримінальну поведінку підлітків може бути двох типів: безпосередній та опосередкований. Для того, щоб уникнути впливу сім'ї на криміналізацію підлітка необхідно подолати

всі види сімейного неблагополуччя. Для цього необхідна воля держави і суспільства в цілому» [50, с.43].

Далі автор перераховує, що на його думку для цього необхідно:

Йдеться про те, щоб побудувати спеціалізовані центри тимчасового перебування, де будуть надавати соціальну допомогу тим, хто зазнав сімейного насильства. Для цього, слід дослідити та виявити усі неблагополучні сім'ї регіону описавши їх. Також, слід організувати сімейні консультації щоб проводити профілактику і вирішувати сімейні конфлікти в соціально-неблагополучних сім'ях. Наступним етапом іде напрацювання профілактичних заходів, для того щоб попереджати виникнення генетично неблагополучних дітей, слід своєчасно позбавляти батьківських прав тих батьків, які ведуть антисоціальний та аморальний спосіб життя. Також Самохвал В.Г. пропонує запровадити програму будівництва муніципального житла для багатодітних сімей, разом з тим пропонується навчання соціальних працівників в навчальних закладах роботи з соціально-неблагополучними сім'ями, також слід проводити заняття в спеціальних центрах з батьками неблагополучних сімей, організувати роботу соціальних педагогів, орієнтованих на роботу з соціально неблагополучних сім'ями [50, с.43].

Часто так буває, що на вигляд в благополучних сім'ях підлітки живуть самі по собі. Батьки задовольняють деякі матеріальні потреби і запити підлітків. Як наслідок, у підлітка може виховатись егоїзм та не повага до інших людей, він стає безвідповідальним, агресивним, жорстоким. Підліток стає на кримінальний шлях з перспективою перетворитись на асоціальну особу. Майже всі шкільні та університетські заходи допомагають у проводити профілактику та сприяють зменшенню криміналізації серед підлітків із соціально-неблагополучних сімей. І можна зробити висновок, що дана проблема вирішиться тоді, коли державні інституції, що причетні до цієї проблеми забезпечать для таких підлітків різні програми та заходи по їх оздоровленню.

Підавши аналізу підходи до проблеми виникнення агресивності у підлітків, можна зробити такий висновок: причина виникнення агресії підлягає профілактиці. При проведенні профілактики агресивних проявів серед підлітків, потрібно врахувати ще й природний фактор, визначити наявність агресивності, та особистісної схильності до агресивних дій. Також потрібно врахувати такий фактор як вплив мікросередовища, а саме, взаємодію в сім'ях, референтній групі, шкільному класі, а також макросоціальний фактор, який являє собою бажану та прийнятну у суспільстві модель поведінки.

1.2. Агресивна поведінка підлітків пов'язана з Інтернет-залежністю

В даний час проблема впливу інтернету, засобів масової інформації, зокрема сцен насильства, які можна побачити там, знаходиться під пильною увагою педагогів-психологів, батьків, а саме те, як все це призводить до незворотних наслідків в психіці і поведінці підлітків, підвищення їх агресивності і неадекватних вчинків.

Вплив інформаційного потоку носить накопичувальний ефект, що призводить до емоційної втрати чутливості, до насильства. Кожен епізод насильства в інтернеті, призводить до того, що утворюється негативний досвід, в ході якого людина повторює агресивні думки і накопичує агресивні афекти. Це сприяє формуванню агресивних дій, переконань, очікувань і схем.

Згідно із загальною моделлю агресивної поведінки, вплив насильства і жорстокості в інформаційному потоці призводить як до короткочасного (агресивні думки, афекти), так і до довготривалого підвищення рівня агресивності в поведінці людини (агресивні установки особистості по відношенню до оточуючих, очікування агресивної поведінки оточуючих щодо себе).

Тема підліткової агресивності в сучасному суспільстві є дуже актуальною. В цілому, агресивність і її різні ступені прояву притаманні для

підліткового віку. Причини появи агресивності закладені в фізіологічних параметрах людини, в її психоемоційній сфері. Впливає на формування агресивної поведінки підлітка і його найближче оточення: сім'я і середовище однолітків, друзів, а також в останнє десятиліття посилюється вплив ЗМІ та Інтернету. Сім'я в цьому віці поступається позиції оточенню однолітків, в якому підліток проводить більше часу і яке є значущим для нього. У сучасному суспільстві крім реального спілкування з друзями, велике значення має віртуальне, з його великими можливостями для самореалізації особистості і придбання статусної значущості в своєму оточенні.

Новизна даної теми полягає у вивченні, розгляді та структуризації знань про особливості в поведінці підлітків.

Актуальність теми обумовлена соціальною значимістю проблеми агресії, жорстокості і насильства в умовах сучасного суспільства. В даний час істотно зросла кількість дітей схильних до агресії, що є фактором ризику їх протиправної поведінки в майбутньому. Необхідно мати чітке розуміння того, звідки береться настільки ворожа поведінка і як саме впливає на особистість. У зв'язку з цим, вивчення прояву агресивної поведінки у підлітків, пов'язаного з інтернет-залежністю, є актуальною проблемою сучасної науки.

Підлітковий вік зазвичай характеризують як переломний, перехідний, критичний. У вітчизняній літературі існує різниця між передпідлітковою кризою і стабільним підлітковим віком. Підлітковий вік, як значення, виник лише близько ста років тому, та не знайшов в сучасній культурі причин свого початку. Тому в житті ми маємо справу з кризою, яка не має свого вирішення. Визначення меж та психологічного змісту підліткового віку, до сих пір залишається дискусійною проблемою вітчизняної психології. Слово «підліток» відносять до широкого вікового діапазону: якщо нижня межа віку не опускається нижче 10-ти років, то верхня може доходити до 16-ти (Л.І. Божович), і навіть до 18-ти (Л.С.Виготський) років. Загальна картина підліткового віку, охоплює період від 12 до 17 років [16, с.503].

При настанні підліткового віку, відбувається статеве дозрівання, що безсумнівно, може привести до дискомфорту, невдоволення молодої людини своїм тілом. Психологічний ефект цих змін посилюється тим, що навколишні підкреслюють те, що дитина виросла вище мами або стала незграбною, роблять зауваження з приводу її зовнішності. І підліток починає розглядати себе в дзеркало і йому здається, що між ним і дорослим немає ніякої різниці. У цьому віці відбувається виникнення і формування почуття дорослості. Як вважає Л. Г. Сокурянська, «почуття дорослості є новоутворенням свідомості, через яке підліток порівнює себе з іншими, знаходить зразки для засвоєння, будує свої відносини з іншими людьми, перебудовує свою діяльність» [44, с.43].

І.Д.Зверєва в якості ведучої діяльності початку підліткового віку виділяла інтимно-особистісне спілкування підлітків, в процесі якого відбувається формування почуття дорослості. Головним змістом цього почуття є етичні норми та поведінка, які засвоюються завдяки спілкуванню з однолітками і дорослими. Тільки відтворюючи морально-етичні норми відносин в реальному спілкуванні, підлітки засвоюють їх, і вони стають основою їх вчинків. Важливо відзначити, що І.Д.Зверєва говорить про те, «що підліток засвоює морально-етичні норми, активно запам'ятовуючи їх, а вони засвоюються і стають основою вчинків, тільки в тому випадку, якщо відтворюються в реальному спілкуванні з дорослими і з однолітками» [24, с.301]. Звідси виходить, що постулат про важливість підліткового віку для формування системи цінностей є правдивим, і що система морально-етичних поведінкових цінностей формується в основному в молодшому підлітковому віці, під час якого інтимно-особистісне спілкування є провідною діяльністю.

Варто відзначити, що підлітковий вік обумовлений агресивністю. Агресія - це деструктивна мотивована поведінка, яка суперечить правилам і нормам існування людей в соціумі. Вона завдає шкоди об'єктам нападу, приносить фізичний або психологічний збиток людям, викликає у них негативні емоції, страх, тривогу, хвилювання, напругу.

Дане явище може виявлятися з різних причин, таких як: стрес, фрустрація, фізичний, психологічний стан людини, несприятлива ситуація.

В Українському педагогічному словнику за ред. Гончаренко С.У. виокремлюються наступні форми агресивних реакцій:

Перша – «вербальна агресія - це зміст не тільки словесних відповідей, таких як погроз, прокльонів, а й виражені негативні почуття».

Друга – «фізична агресія - застосування фізичної сили з метою шкоди іншій особі».

Третя – «схильність до роздратування - це прояв запальності, різкості і брутальності при найменшому порушенні».

Четверта – непряма агресія - може проявлятися у вигляді пліток, жартів, щодо іншої особи, так і ні на кого не бути спрямована, проявляється вибухом люті [19, с.285].

Цілі агресивної поведінки, які не пов'язані з психічними розладами: заподіяння шкоди, влада над іншими людьми, отримання матеріальних благ, помста, самоствердження, підвищення самооцінки, захист від уявної, реальної загрози, отримання свободи, авторитет в групі, увага з боку інших людей.

Кожен віковий етап характеризується проявом певного виду агресії, її специфічними рисами. Підлітку буває важко впоратися з накопиченими емоціями, він не знає, як контролювати свою поведінку, думка друзів стає домінуючою. Кожен підліток стикається з труднощами і намагається знайти себе.

Можна сказати, що перед дитиною стоять складні завдання, щодо його майбутнього. Тепер він багато повинен вирішувати сам. Однак підліток часто не справляється з цією відповідальністю, яка тепер на нього покладена. Це проявляється як відходом в себе, замкнутістю, вступом в різні компанії, так і відхиленням від норм поведінки. Одним з відхилень є агресія. Однак, становлення агресії визначається багатьма факторами у підлітків, такими як:

гормональна перебудова, відносини з однолітками, клімат в родині і в школі, вплив однолітків.

Класифікувати прояв агресії у підлітків можна по-різному. І.А. Гайдамашко запропонував наступні категорії:

- Схильність до прояву непрямой агресії.
- Схильність прояву фізичної агресії.
- Схильність до прояву негативізму.
- Схильність до прояву вербальної агресії [17, с.545].

Це те, про що ми згадували раніше.

Сучасний підліток може реалізувати агресивну поведінку двома способами, які описав Ю.С. Андрєєв: «придушувати і ховати свою агресію, але при цьому втрачається енергія людини і він нічого не домагається в житті» [2, с.153]. Дана пригнічена енергія буде прориватися назовні у вигляді неврозів або психосоматичних захворювань. Другий варіант - це проявляти агресію відкрито. Таким шляхом підліток домагається авторитету, лідерства та самореалізації. Однак друга модель даного вибору - це потрапляння в погану стихію: наркоманія, алкоголізм, різні порушення закону.

У ХХІ столітті підлітки проводять більшу частину свого часу в Інтернеті. Інтернет став невід'ємною частиною життя підлітків, яка принесла масу проблем для них, однією з яких є інтернет-аддикція. Інтернет-залежність, це стан людини, під час якого вона не в змозі контролювати час перебування в мережі. Віртуальний світ для підлітків, і не тільки, є важливішим і цікавішим ніж реальний світ. У багатьох людей справа доходить до того, що вони вже не можуть нормально існувати в реальному житті. У них з'являються проблеми в соціальній взаємодії, фізичні і психологічні порушення. К. Янг є одним з авторів дослідження інтернет-залежності. Даний автор описав стадії формування залежності від Інтернету. «Перша стадія характеризується зростанням зацікавленості Інтернетом і тими можливостями, які він пропонує. Друга стадія починає витісняти і замінити значущі сфери життя, куди відносяться друзі, сім'я, робота. Третя стадія

характеризується відходом від реальності, зануренням в віртуальне життя» [72, с.26]. Ці ж дослідники запропонували характеристику 5 типів інтернет-залежності:

- 1) Перевантаженість інформацією.
- 2) Комппульсивний пошук інформації у віддалених базах даних.
- 3) Комп'ютерна залежність - це пристрасть до роботи з комп'ютером.
- 4) Кіберсексуальна залежність.
- 5) Кіберкомунікативна залежність.

Для багатьох підлітків Інтернет в свою чергу є їх рятівником. Інтернет допомагає позбутися від болю і приниження, поганого настрою, комплексів, тривоги, реальних проблем. Важливими стають віртуальні друзі, при цьому вони можуть їх навіть не чути і не бачити ніколи в житті. Їхня думка стає домінуючою. Коли підліток відвідує школу чи інший навчальний заклад, він швидше прагне після занять прийти додому до свого комп'ютера, де у нього проходить все життя [14].

В Інтернеті підліток може висловити всі свої почуття. Більшою мірою сюди відносяться негативні почуття, такі як агресивні висловлювання і емоції. Що ж стосується фізичних порушень, то сюди відносяться погіршення розумових процесів і пам'яті, втрата навичок реального спілкування, часті головні болі і запаморочення, атрофія м'язів. Найчастішим критерієм порушення фізичного стану людини, яка довгий час проводить за комп'ютером, є погіршення зору.

Варто зазначити, що для підлітків спілкування в Інтернеті - це можливість існувати в образах своїх мрій, не виходячи з-за кордони цих образів. Це є основною причиною інтернет-залежності у підлітків.

Виникає питання: невже при всій очевидній користі мережі Інтернет ним можна захворіти? Адже Інтернет - це не вірус, що потрапив у кров. Від з'єднання з сервером і подорожі по інформаційному просторі зовсім не впливає виникнення «патологічної» залежності.

О.М.Балакірєва задається питанням про те, «що робота в Інтернеті може стати джерелом хвороби, яка і є наркоманією в буквальному сенсі слова. У загальному інтернет-залежність визначається як нехімічна залежність від користування Інтернетом. У деяких психологічних словниках інтернет-залежність визначають як, психічний розлад, нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету» [7, с.83].

Багато хто говорить, що не дуже ясно, чи правомірно взагалі говорити про інтернет-залежність. Web-серфінг, очевидно, є не настільки руйнівним заняттям, як вживання наркотиків. Незрозуміло також, де пролягає межа між безневинним захопленням і хворобливою пристрастю: куди, наприклад, віднести любов до музики? Існує твердження, що мережа надає можливість приємно провести час і не викликає фізіологічної залежності. Це «екологічно чистий» помічник від стресів.

Але необхідно все ж турбуватися про власне здоров'я розмірковуючи про те, як, коли і навіщо використовувати Інтернет. Зазвичай, чийось залежність від Інтернету легко розгледіти зі сторони.

Із розповіді однієї школярки, ми можемо прослідкувати перебіг формування інтернет залежної поведінки. Дівчина розповідає, що раніше не розумілася зі старшим братом, оскільки той, приходив зі школи, розкидав речі, включаючи комп'ютер, і сидів в Інтернеті. Так він міг просиджувати цілий день як у гіпнозі. Але так сталося, що з часом дівчина й собі зареєструвалася в мережах, отримала свій логін і почала поводитися як старший брат. Вона не встигала поїсти, вивчити уроки, про спілкування з друзями в реальному житті навіть не йшлося. Мережа забирала увесь час. Вранці вона вставала щоб почитати електронну пошту, ввечері сварилася з братом через те. Хто буде сидіти першим в мережі [45, с.83].

Можна побачити звуження кола інтересів, відхід «мережевого клієнта» від реального життя. Але поки що можна говорити лише про ступінь

залежності подібних користувачів Інтернету. Їх залежність, як правило, прогресує до певного рівня, а потім протікає хронічно.

Сьогодні вже доведено, що люди з інтернет-залежною поведінкою ігнорують повсякденні життєві турботи, також вони ігнорують інтереси близьких. Нажаль, коли на таких людей намагаються вплинути люди з нормальною поведінкою, це може призвести до зворотного ефекту. Інтернет-залежна людина озлоблюється, агресує і намагається відокремитися від усіх, хто намагається обмежити їхнє бажання використовувати мережу Інтернет. Так як і алкоголіки, які відкидають свою згубну залежність, інтернет-залежні особи починають брехати про кількість часу що провели в Інтернеті.

Звичайно, фізична шкода здоров'ю інтернет-залежності не так очевидна, як цироз печінки при алкоголізмі чи висока ймовірність раку легенів при курінні.

Але й ризик для здоров'я при використанні Інтернет-мережі не можна назвати мінімальним та ледь помітним. У людини з'являється звичка засиджуватися в інтернеті ночами. Така особа встає пізніше інших і використовує мережу до трьох годин ночі, після чого, може, до шостої ранку робити необхідну роботу. Безсонні ночі, вживання кави сприяють появі постійної втоми і ослабленню імунної системи. Після цього, різко підвищується ймовірність будь-якого захворювання. До того ж через сидячий спосіб життя часто виникають проблеми з хребтом, а напівмерехтливе освітлення в нічні години - до різних захворювань очей.

На думку авторів монографії «Стан та чинники здоров'я українських підлітків», підліткова інтернет-залежність більш згубна, ніж залежність від мережі у дорослої людини. Доросла людина, в більшості випадків, усвідомлює той факт, що вона втрачає здоров'я затримуючись без потреби за комп'ютером. Натомість підліток рідко замислюється над тим, що він став інтернет-залежним. Вже з малих років діти привчаються до роботи на комп'ютері. Зараз вже ходять чутки про те, що скоро школярі замість підручників будуть носити комп'ютери. Так, ідея хороша, школяр буде

менше носити тягарів у школу. Але, все ж, по суті, ще навіть не підлітка, першокласника, «приковують» до монітора [58, с.93].

Не варто дивуватися, що від інтернет-залежності зараз страждає кожна третя дитина в країні. Прийшов зі школи або з університету і відразу ж за комп'ютер. Правда не завжди молоді люди заходять в Інтернет, щоб «вбити» час. Зараз сучасне навчання, як вище було сказано, будується практично виключно з використанням ІТ-технологій (ІТ - інформаційні технології). Інтернет виконує роль помічника, який допомагає учневі виконати домашнє завдання.

Термін «Інтернет-залежність» ще в 1996 році запропонував доктор Айвен Голдберг. Вчений виходив з пропозиції про те, що у людини може розвинути патологічна залежність не тільки від зовнішніх факторів, а й від власних дій і емоцій) [33, с.95].

Інтернет-залежність пов'язана ще з однією проблемою сучасності. Згідно з даними останніх досліджень відхід у світ фантазій став однією з поширених стратегій сучасної молоді у важких життєвих ситуаціях. Наприклад, комп'ютерна гра у дітей і молоді стає механізмом втечі від реальності.

Висновки до I розділу. Інтернет задовольняє багато свідомих та підсвідомих потреб користувачів. Він містить все, чим може бути захоплений користувач. І це ще одна причина, яка пояснює пристрасть до Інтернету.

Інтернет є невід'ємною частиною життя для підлітка. Інтернет-залежність характерна не тільки для молодих людей, але також і для дорослого покоління. Вона приносить як користь, так і негативні наслідки. Як було згадано вище, агресивна поведінка має різні причини походження. Однак, в підлітковому віці, одним з лідерів причин є інтернет-залежність. Вивчення багатьма авторами агресивної поведінки серед підлітків, які мають ту чи іншу ступінь інтернет-залежності, показали наскільки ці два поняття впливають один на одного. Підлітки, які мають дані адиктивної поведінки,

характеризуються нестійкою поведінкою, дратівливістю, ворожістю, проявом образи і гніву, втратою соціальних контактів.

Вважається, що чим вище стає залежність від інтернету у підлітків, тим вищими стають показники агресії. Профілактика агресивної поведінки підлітків повинна являти собою комплекс заходів: психологічних, морально виховних, педагогічних, медичних та інших. Профілактика агресивної поведінки, що пов'язана з інтернет-залежністю, повинна проводитися на рівні всіх сфер життя підлітка. Між собою ці сфери повинні співпрацювати, щоб отримати максимально позитивний результат. Тільки комплексна профілактика, яка здійснюється на рівні особистості, так і на рівні його соціального оточення, може мати пом'якшення агресивної поведінки.

РОЗДІЛ II. ПОШИРЕННЯ ІНТЕРНЕТУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Ризики негативного впливу інтернет-ресурсів на підлітків

Життя сучасної дитини неможливо уявити без інтернету. Інтернет використовують як засіб для пізнання навколишнього світу, як спосіб взаємодії, інструмент для пізнання навколишнього світу, інструмент для адаптації і самореалізації. Сучасний школяр все більше часу проводить в Мережі, що істотно впливає на процеси його соціалізації. Поряд з наданням широких можливостей для пізнавального і соціального розвитку школярів все більш широке використання Мережі Інтернет тягне за собою певні ризики для соціальної адаптації та психологічного здоров'я учнів.

Тож які вони – сучасні діти та підлітки в системі освітніх відносин, що їх характеризує та що саме впливає на їх особистісне становлення?

Страх, що охоплює батьків, педагогів, коли вони розмірковують над цими питаннями, зрозумілий – це страх за майбутнє покоління. Це божевільне занепокоєння за найбільш вразливу частину суспільства, маленьких і великих дітей. Також це страх змін – технофоби є завжди. І великий акцент робиться на тому, що існує цифровий розрив між поколіннями, ця проблема є дуже серйозною.

Чи справедливі ці побоювання? Напевно, тут слід зазначити, що так. Є дуже багато факторів, які говорять про великі проблеми, що пов'язані з надмірним використанням інтернету. Саме інформаційне цунамі та цифрова стимуляція, вважають фахівці, веде до техногенного виснаження головного мозку. Сьогодні лікарі діагностують все більше дітей з розладами аутичного спектру, з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. Є серйозні роботи,

які говорять про те, що надмірне захоплення інтернетом, особливо біля екрану із заднім підсвічуванням - може підвищити число захворювань на шизофренію. Є й менш небезпечні, на перший погляд, наслідки, проте вельми неприємні. Серед них можна виділити такі, як підвищена стомлюваність, роздратованість, зниження вольової регуляції. Коли ці негативні моменти кладуться на шальки терезів, вони іноді переважають щось хороше, що пов'язано з інтернетом.

Щоб дати визначення “цифровому поколінню”, треба бути дуже обережним у висновках, тому що ці дослідження дуже сильно відстають від розвитку цифрових технологій. Треба пам'ятати і про те, що покоління не є щось однорідне. До нього входять і діти, і студенти, і молодь.

Виділяють найбільш часті назви, які закріпилися за сучасними дітьми: буквами латинського алфавіту – “Y і Z”, “Мілленіали”, “цифрове покоління”, “покоління швидких кнопок”, а покоління найменших, від 0 до 12 років, отримало назву “next”. Це саме ті, хто називається цифровими дітьми [40, с. 94].

Довгий час поза полем зору дослідників залишалися дошкільнята. Зараз ситуація різко змінюється. Діти дошкільного віку освоюють інтернет інтенсивно, користуються ним впевнено, без допомоги дорослих. Вважають, що навчилися всьому самостійно, і це підтверджують батьки. В інтернеті вони отримують перший негативний досвід. Всі учасники досліджень заявили, що побачили там щось, що їм не сподобалось або злякало. Ще один важливий висновок, до якого приводять дослідження: батьки купують планшети для того, щоб діти швидше розвивалися, але практично всі потім використовують гаджети для розваги. Це виявилось у всіх обстежених родин.

Серед школярів досить висока онлайн-активність. Кожен десятий з обстежених проводить в мережі не менше однієї години на день, тобто два тижні на рік, це не так вже й багато. Але 76% - дві години на добу, тобто цілий місяць з ранку до ночі. А 6% - по вісім годин щодня, і це становить

чверть року. Є й інші дані, які підсилюють це дослідження: 8% школярів присвячують комп'ютеру більше восьми годин на добу. Дослідження способу життя показують, що діти сприймають інтернет не як набір корисних технологій, а як середовище проживання. Для них, це вже не віртуальна реальність, а частина життя, і це потрібно добре розуміти. Тим більше, що спосіб життя дітей відрізняється від способу життя батьків. Цікаво те, що якщо порівняти “батьків і дітей” за інтенсивністю користування інтернетом, то діти будуть на першому місці, а батьки набагато далі. Також виявлено, що мережею Інтернет інтенсивно користуються вчителі, що диктується їх роботою в даний час [34, с. 81].

Як нова ситуація впливає на дітей, молодь? Чи визначає вона якісь вирішальні зміни? І чи є вони взагалі?

Серед таких змін можна виділити п'ять найважливіших:

- зміна досить серйозних аспектів вищих психічних функцій.
- зміна механізмів формування особистості.
- виникнення нових психологічних контактів і феноменів, які в них виникають.
- поява нових форм взаємин, які визначаються новим середовищем.
- зміна прийнятих в культурі соціальних практик, тобто способи діяльності, форм поведінки.

Як змінюються вищі психічні функції?

Пам'ять. Дослідники розглядають інтернет як одну з форм трансактивної пам'яті. У взаємовідносинах з інтернетом пам'ять починає функціонувати по іншому. Користувач запам'ятовує не саму інформацію, а папку, місце, де вона зберігається.

Увага. Є дані, що рівень концентрації уваги для тих, хто активний в мережі, знижується в рази. При цьому часто говорять про синдром дефіциту уваги, особливо якщо діти навчаються традиційними методами. Можливі два шляхи подальшого впливу: або увага буде розсіюватися, або діти навчатися краще розподіляти свою увагу. Ми бачимо, що молоде покоління

вчиться раціонально розподіляти свою увагу.

Якщо говорити про сприйняття, то ця лінія досліджена найменше. Але ми бачимо, що у дітей, які багато часу проводять он-лайн, розвивається один з видів сенсорної депривації. Вони обмежені в отриманні сигналів від реального життя. Відчуття світу стає менш чуттєвим, притупляється сприйняття запахів, звуків. Це може привести до складнощів сприйняття свого тіла і себе як фізичної сутності. А це дуже важливий аспект при формуванні ідентичності.

Оцінка та сприйняття людей майже на 70% засновані на невербальній інформації. Міміка, жести, пластика... Тобто, не відбувається навчання зчитування сигналів. Багато хто з дослідників пов'язують все це із суттєвим спадом здатності до емпатії, який ми спостерігаємо.

Вчені, досліджуючи вплив Інтернету на розвиток мислення, виявили, що інтернет “відповідальний” за кліпову свідомість. Виявлено, що кліпова свідомість з'явилась задовго до інтернету, ще у 90-х роках, разом із музичними кліпами у телевізорі, а саме, коли стало можливо швидко перемикає канали, а з цим і свою увагу. Вчені вбачають, що кліпова свідомість відповідає за спосіб адаптації людини до сучасного божевільного потоку інформації. Це ніби захист від інформаційного перевантаження. Результатом цього може стати спрощення мислення.

То що ж відбувається із нами та з нашими дітьми, які так активно занурились в інтернет? Чи стають вони менш розвинутими? Порівняльне вивчення інтелекту показує, що IQ зростає, мало не на три пункти в рік.

Зараз поговоримо про механізми формування особистості дитини в зв'язку з його інтернет-активністю. Можна побачити на багатьох прикладах, що у активних користувачів є такі феномени, як ідентифікація, статусність, репутація виходять на перший план. А також приносять соціальний капітал.

Інтернет виявився майданчиком для пошуку свого соціального “я”. Він дає можливість випробувати себе в різних ролях – співрозмовника, друга та порадирика, через нескінченні самопрезентації. Окрім позитивного

боку, тут є і досить небезпечний - це може привести до того, що у підлітка не сформується ідентифікація, тобто, відбудеться застрягання на дифузійній стадії через нестійке уявлення про себе. Самовизначення затягнеться, і тоді може наступити так званий мораторій ідентичності. Це стан людини, коли вона знаходиться в процесі професійного і світоглядного самовизначення, але вирішення цього питання постійно відкладає на потім.

Що можна сказати про соціальні мережі? Коли людина активно користується ними, вона знаходить нові зв'язки, і часто вони зберігаються на все життя і часом можуть грати помітну роль в житті. Репутація, статус – діти починають ставитися до цих понять дуже серйозно. Знають, як це важливо при пошуках роботи. Але соціальна активність має і неприємні аспекти. Надмірне захоплення інтернетом несе з собою егоцентризм, людина не рахується та не сприймає думку іншого. нерідко – підвищений інфантилізм.

На думку С.Федоренко, соціальні мережі – це нові психологічні контексти і феномени. І вони несуть не тільки позитив. У мережах часто можна зустрітись із агресією, діти нею заражаються, інколи самі цього не усвідомлюючи та не бажаючи того. Дуже поширеними стали такі форми агресії, як тролінг, фейки, кібербулінг [62, с. 52].

Тривале користування інтернетом представляє шкоду як для фізичного здоров'я, так і може призвести до різних психічних проблем, обумовлених вмістом контенту, до якого підлітки звертаються.

У рамках дослідження, яке проводила Дзюба Т.М. у 2015-2016 р.р. “Віртуальна агресія як результат інтернет-залежної поведінки підлітків”, було сформульовано і проаналізовано найбільш і найменш небезпечні наслідки, до яких може призвести зловживання підлітками користування Інтернетом. Учасникам дослідження було запропоновано проаналізувати 10 можливих наслідків від зловживання підлітками користування Інтернетом:

1. Дратівливість, зниження тону при відсутності комп'ютера;

2. Конфлікти з батьками, в тому числі у відповідь на заборону комп'ютера;
3. Втрата інтересу до інших видів дозвілля, “живого” спілкування з однолітками;
4. Зниження успішності в навчальному закладі;
5. Відмова від виконання домашніх обов'язків;
6. Порушення сну, погіршення самопочуття;
7. Зловживання кавою та енергетиками, як наслідок проведення ночей за комп'ютером;
8. Нехтування особистою гігієною;
9. Проблеми, пов'язані з прийомом їжі;
10. Зайва емоційність, збудження при вигляді комп'ютера.

Цікаво те, що в результаті виявилось, що уявлення про наслідки зловживання підлітками користування Інтернетом в цілому схожі, як у батьків і педагогів, так і у самих підлітків. Підлітки бачать найбільшу небезпеку у виникненні конфліктів з батьками, в тому числі у відповідь на заборону комп'ютера. Так вважає і більшість хлопчиків-підлітків, і більшість дівчаток-підлітків. Найменше їх турбує нехтування особистою гігієною і зловживання кавою та енергетиками, як наслідок проведення ночей за комп'ютером [22, с. 67-78].

Далі підліткам було запропоновано доповнити перелік наслідків зловживання користування Інтернетом. В результаті ними були вказані такі серйозні наслідки:

1. Формування цінностей і зразків поведінки на основі побаченої інформації;
2. Ризик бути втягнутими в секту, релігійні організації, тероризм;
3. Негативний вплив на здоров'я: зір, поставу і т.д.

Після опитування серед батьків, було з'ясовано, що користь від Інтернету батьки бачать в швидкому доступі до інформації (44%), в доступності матеріалів для навчання (більше 30%), та у формуванні навичок

впевненого Інтернет-користувача (понад 50%). Але на жаль всі часто недооцінюють те, що в Інтернеті є дуже багато негативної інформації: фактів насильства, жорстокості, порнографії, нецензурної лексики (на це вказав лише 1 батько і не вказав жоден школяр). Шкоду Інтернету батьки (понад 86%) вбачають у псуванні зору, а школярі у втраті зору (18%), брак часу на інші заняття (36%) [Там само, с. 67-78].

Інколи, подібні дослідження особистісних особливостей сучасних підлітків – свого роду, їх психологічний портрет, дуже важливі для розуміння як “небезпечних ділянок”, так і позитивних ресурсів використання онлайн-простору. Це простір, в силу свого постійного розширення вимагає вмілого і грамотного підходу. Та на жаль, це не завжди усвідомлюється, - причому, не тільки підлітками, але і їх батьками.

А саме, значне число опитаних відзначили, що шкоди від Інтернету практично немає. При цьому, за словами батьків, мінімальний час, що проводиться ними та їхніми дітьми в інтернеті від 1 до 6 годин на день. У проведеному опитуванні жоден з учасників не згадав про інтернет-залежність.

Проаналізувавши Інтернет-контент, який в основному використовували опитані, показав, що це соціальні мережі (44%), комп'ютерні ігри, просте блукання по сайтах (22%). За отриманими даними більше третини опитаних використовує небезпечний Інтернет-контент. У тому числі жорстокі і криваві комп'ютерні ігри, граючи в які, діти калічать психіку, та не підозрюють, що це шкідливо і небезпечно. Опитування батьків показало, що більше третини дітей і підлітків. грають в різні комп'ютерні ігри, проявляють агресивність, дратівливість, страждають нічними страхами і навіть мають проблеми зі здоров'ям (нічний енурез, заїкання та ін.) Лише близько 12% опитаних використовують Інтернет тільки для свого розвитку.

В результаті цих досліджень було зроблено класифікацію інтернет-контенту за його змістом, та умовно виділено три типи по його відносній

корисності і впливу на психіку і здоров'я підлітка: умовно-корисні (постійно використовують близько 38% опитаних), нейтральні (трохи більше 32%) і небезпечні - близько 30%.

При цьому всі опитані жодного разу не використовували Інтернеті, як нейтральний, так і небезпечний контент: майже 40% опитаних зізналися, що цікавилися інформацією на “дорослу тематику”, 34% - люблять дивитися сцени насильства, близько 7% цікавилися, як виготовляються наркотики, 12% - де купити алкоголь і сигарети. Безсумнівно, в даному проблемному полі широко вивчаються ризики інтернет-простору, а саме:

- залежність від онлайн-гри;
- спілкування в соціальних мережах;
- доступ до матеріалів порнографічного змісту;
- доступ до матеріалів, що підвищує ризик підліткового суїциду;
- кібербулінг і тому подібне.

Проблема ігроманії та інтернет-залежності широко представлена в дослідженнях світових вчених, так як дана проблема виникла досить давно і була актуальною ще до появи мережі Інтернет. Однак поява мережі Інтернет посилила проблему тим, що доступ до мережевих ігор спростився, а комп'ютерні ігри стали частиною проведення дозвілля, особливо серед хлопчиків-підлітків 10-12 років. Наразі багато ігор, доступні в мережі Інтернет. Вони надають можливість спілкування з іншими гравцями і залучають підлітків, в тому числі як платформа для соціалізації [62, с. 53].

Ризики, пов'язані зі спілкуванням в соціальних мережах, включають в себе небезпечні контакти з сторонніми людьми, через знайомства в соціальних мережах, а також посилюють такі ризики Інтернет-простору, як доступ до матеріалів порнографічного змісту, доступ до матеріалів що підвищує ризик підліткового суїциду, та Кібербулінгу. Згідно із дослідженнями О.Балакіревої, кожен п'ятий підліток страждає від фізичних наслідків кібербулінгу, небезпечних контактів зі сторонніми, “сексизму”

(листування з сексуальним контекстом) і порнографії [6].

Інтернет доступ до порнографічних матеріалів може завдати шкоди психіці підлітка і є одним з найпопулярніших ризиків для вивчення світовою спільнотою. З розвитком мережі постійно виникають нові форми небезпечної поведінки (відео-чат, картинки, агресивна реклама і т.д.).

З появою мережі Інтернет збільшився ризик підліткового суїциду. Це пояснюється тим, що матеріали по темі суїциду можуть бути знайдені підлітками у відкритому доступі, а це збільшує ймовірність перегляду безвідповідально складених звітів про самогубства підлітками. І це може спровокувати суїцидальну поведінку.

Виявлення та систематизація загроз інтернет-простору показують, що інтернет-адикції можуть набувати серйозні патологічні наслідки і форми. А саме: ігрові інтернет-розлади, суїцидальна поведінка і заклик до суїциду, екстремізм. Це означає, що потрібно працювати над способами захисту від подібних загроз. Очевидно, що істотну “функцію захисту” повинне взяти на себе освітнє середовище, де істотної уваги вимагає організація роботи по ранньому виявленню, профілактиці і корекції інтернет-залежної поведінки неповнолітніх в сучасних соціокультурних реаліях. Такі дії можуть сприяти зниженню ризиків інтернет-залежності і відхилень у поведінці дітей та підлітків, їх безпечного і розумного освоєння нових граней кіберсвіту без шкоди для здоров'я і гармонії свого внутрішнього світу.

Вчені припускають, що шляхами мінімізації ризиків інтернет-простору для здоров'я підлітків може стати “здійснення психолого-педагогічного супроводу підлітків та їхніх батьків, а також ряд організаційних задач”. Соціальним педагогам, психологам, класним керівникам, та всім працівникам освіти потрібно виконувати таку:

- інформувати підлітків та їхніх батьків про ризики Інтернет-простору для здоров'я;
- навчати підлітків прийомам саморегуляції, самовладання;
- розвивати та відпрацьовувати у підлітків навички спілкування з

однолітками та батьками;

- допомогати підліткам в адаптації в колективі однолітків, допомагати у подоланні проблем міжособистісної взаємодії з однолітками;

- формувати у підлітків позитивні якості особистості (емпатія, довіра до людей);

- інформувати батьків про способи розширення можливості дозвілля дітей та підлітків;

- навчати батьків ефективним способам спілкування з дитиною;

- підвищувати професійну компетентність педагогів і психологів, які працюють з підлітками і батьками. Зокрема, підвищувати їх обізнаність в темі ризиків інтернет-простору для здоров'я підлітків та шляхів їх мінімізації;

- забезпечувати можливість педагогам співпрацювати з іншими фахівцями. Зокрема з психологами, психотерапевтами, лікарями, здатними своєчасно надати необхідну допомогу самому підлітку, його батькам або сім'ї в цілому;

- формувати мотивацію, готовності педагогів співпрацювати з фахівцями суміжних областей [18, с. 64-66].

У наукових роботах, які були присвячені профілактиці негативного впливу інтернету на особистість, сьогодні представлені підходи по профілактиці інтернет-аддикцій. У працях Вакуліч Т.М. пропонуються напрямки профілактики інших ризиків і шкоди інтернету для школярів. Відповідно до них, профілактика інтернет-аддикцій будується на різних підставах, в основному це;

- підвищення правової відповідальності молоді та інформування їх про наслідки Інтернет-залежності для особистого здоров'я та здоров'я людей в соціальному оточенні, а також за допомогою проведення профілактичних заходів по зміцненню морально-психічного здоров'я;

- інформаційна підготовка всіх учасників освітнього процесу (педагогів, батьків, самих учнів) до роботи в мережі, включаючи

формування знань про негативні наслідки впливу безконтрольного використання інтернету, про існуючі ризики роботи в мережі, і способах захисту від них; використання педагогічних і психологічних засобів розвитку інформаційної культури та “саногенного” мислення і поведінки учнів;

- виявлення особистісних якостей учнів, схильних до інтернет-аддикцій і корекція їх в індивідуальній та груповій роботі;
- розвиток особистісних якостей, що сприяють протистоянню адиктивної поведінки [12, с. 102-103].

Кожен із зазначених підходів підкреслює їх значимість для використання в широкій педагогічній практиці, нам представляється значимим акцентувати увагу на необхідності підвищення суб'єктної позиції учня в процесі використання мережі Інтернет та посилення взаємодії в такій системі, як “дорослий – дитина” в процесі профілактики негативних наслідків використання інтернету школярами.

Профілактичну роботу, в даному контексті, можна вибудувати опираючись на екопсихологічний підхід. Основою даного підходу можна вважати забезпечення можливості для соціалізації учнів відповідно до індивідуальних потреб і цілей, а також цінність життя в суспільстві та розвиток в учнів суб'єктних якостей. Не маловажливим є залучення дітей і дорослих в різні види спільної діяльності, розвиток усіх сторін психіки (не тільки когнітивної, а й тілесної, емоційної, особистісної, духовної, включаючи здатність до регуляції своїх дій і станів).

В рамках даного підходу в першу чергу необхідно приділяти увагу, створенню особливого освітнього середовища. Основою характеристики розвиваючих можливостей освітнього середовища В.І. Панов виділяє такі типи взаємодії учня з освітнім середовищем.

1 тип - об'єкт-об'єктний (коли взаємодія має формальний характер і характеризується пасивністю по обидва боки);

2 тип - об'єкт-суб'єктний (коли учень виконує роль об'єкта педагогічного впливу з боку педагогів);

3 тип - суб'єкт об'єктний (коли освітнє середовище і педагог в ній виступає в якості об'єкта пасивного сприйняття і оцінки з боку учня);

4 тип - суб'єкт-суб'єктний (коли учень і середовище активно взаємодіють один з одним. При цьому суб'єкт-суб'єктна взаємодія може проявлятися в різних іпостасях);

5 тип - суб'єкт-відокремлений тип (при якому активний вплив одного учасника на іншого здійснюється без прийняття до уваги суб'єктної позиції цього іншого);

6 тип - спільно-суб'єктний (коли взаємодії мають характер спільної дії);

7 тип - суб'єкт - творчий (при якому взаємодія має спільно-розподілений характер, вимагає взаємного обміну способами спільно виконуваних дій, їх привласнення і, отже, зміни своєї суб'єктності) [42, с. 40].

Реалізація суб'єкту – породжує тип взаємодії та передбачає створення умов для прояву прихованих і розвитку виявлених інтересів дітей, формування здатності бути суб'єктом освітнього середовища, зміщення акценту на спільно-розподілену діяльність учасників середовища, формування дитячо-дорослих спільнот як сукупних суб'єктів середовища, створення умов для формування рефлексивної позиції, коли індивід отримує можливість дивитися і аналізувати себе з боку.

Провідна роль в суб'єкт-творчій взаємодії відводиться дорослому учаснику освітнього середовища. Зусилля дорослого спрямовані на забезпечення процесу дорослішання, який передбачає психологічне сприйняття дитиною себе як значущого учасника взаємодії, від діяльності якого залежить якість досягнення загального результату, і, навіть, доля інших людей. Також зусилля спрямовані на усвідомлення дитиною себе як учасника, здатного до прийняття рішень і відповідальності. З огляду на

прагнення кожної дитини до соціальної значущості, до заняття певного становища у суспільстві, в молодшому шкільному віці, і потреба в самоствердженні в підлітковому віці, а так само те, що дорослі часто виявляються менш компетентними в питаннях використання Мережі і часто реально потребують допомоги з боку дітей підлітків, об'єктивно виникають умови для організації спільної роботи учнів і дорослих в пошуку і збагачення ресурсів для подолання негативного впливу Інтернет - ризиків на життєдіяльність.

Організовуючи спільну діяльність зі школярами, дорослий реалізує механізм “вирощування” суб'єктної позиції дитини. Вона передбачає розвиток самосвідомості, здатності до самостійного вибору, розвиток вольових механізмів, концентрації уваги на діяльності і зусиль для виконання обраних дій, розвитку вмінь проектування і планування власної діяльності. Все це можна досягти за умови, що навчається включається в рішення реального завдання, потрапляючи в складну ситуацію і, яку він сам оцінює як перешкоду і, має прагнення її подолати. Напрямок зусиль дорослого виступає становлення в свідомості учня уявлення про те, що для досягнення успіху необхідно навчитися керувати собою, своєю діяльністю взагалі і в мережі зокрема, вирішувати власні проблеми і розуміти, чому вони відбуваються.

Основні принципи суб'єкт-творчої взаємодії можуть бути реалізовані через включення учнів в спільно-розподілену з дорослими дослідницьку діяльність, спрямовану на виявлення можливостей і ризиків використання інтернету школярами, а так само на розробку на цій основі прийомів, засобів і способів профілактики виявлених ризиків.

Практично пропонований підхід реалізується в такий спосіб. Для організації досліджень в школі створюється спеціальний освітній простір, а саме, дослідницька психологічна лабораторія, в якій вивчаються ризики роботи в мережі і способи їх подолання у дітей і дорослих. Базовою формою

організації пізнавальної діяльності дітей в психологічній лабораторії є спільно-розподілена діяльність в системах “дитина – дорослий” і “дитина – одноліток”. Для цього організуються “тимчасові дослідницькі групи” для вирішення конкретної проблеми, проведення конкретного дослідження. До складу дослідницьких груп входять учні початкової школи, підлітки, старшокласники, психолог, педагог, батьки [59]. .

В лабораторії виконуються дослідницькі проекти у значимих для профілактичної роботи і цікавих для дітей темах: “Плюси і мінуси віртуальної реальності”, “Віртуальний друг: довіряти чи перевіряти”, “Управління часом в мережі”, “Як забезпечується особиста безпека в мережі”, “Наскільки значимо отримати лайк?”, “Чим виміряти успіх?”.

Учасниками лабораторії є психолог школи, соціальний педагог, представники батьків, учні. Психолог школи та соціальний педагог розробляють анкети для досліджень, проводять опитування, обробляють і обговорюють результати, готують їх презентацію. Так, наприклад, дослідники виявляють які сайти відвідують найчастіше товариші по навчанню, як використовують отриману інформацію, вивчають можливі небезпеки, які має в собі всесвітня мережа і з якими стикаються діти та дорослі в мережі, висувають гіпотези про причини поширення віртуального спілкування, виділяють причини збільшення часу перебування в мережі, виробляють і пропонують способи подолання “тяги” до перебування в мережі, беруть участь в заняттях по апробації і порівнюють різні варіанти подолання, розробляють пам'ятки та поради з профілактики негативного впливу мережі на особистість, роблять звіти про результати досліджень, представляють їх публічно.

Організаційно така робота може здійснюватися в рамках позаурочних занять, виховних заходів і класних годин, в рамках діяльності шкільних наукових товариств та соціального проектування. Самі дослідницькі групи можуть бути представлені невеликим числом учасників, проте проведені групою дослідження охоплюють велику частину учнів, їх батьків, педагогів.

Добре зарекомендували себе такі форми організації цієї роботи як конкурси дослідницьких проєктів, що проводяться на рівні, як окремої освітньої організації, так і їх мережі [Там само].

Загалом загрози, які несе з собою широке поширення інтернету в середовищі дітей, підлітків та молоді стають сьогодні все виразніші. Очевидно, що сьогодні необхідна цілеспрямована профілактична робота в кожній освітній організації. Пропонований підхід забезпечує широке охоплення школярів, їх батьків, інших учасників освітнього середовища профілактичною роботою, передбачає їх активну взаємодію і підвищує керованість ризиками використання мережі Інтернет.

2.2. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків

Метою емпіричного дослідження було виявити особливості агресії і ворожості у підлітків з інтернет-залежною поведінкою, що вважають за краще різні види діяльності в мережі. У підрозділі наводяться результати порівняльного дослідження феноменів агресивності і ворожості у підлітків з інтернет-залежною поведінкою, що характеризуються різними видами діяльності в мережі інтернет, з підлітками, які інтернет залежними не вважаються.

Вибірку склали 30 підлітків 6 та 7 класів Берегометського ЗЗСО І-ІІІ ст. № 2.

Виявлено, що серед підлітків, що відзначаються інтернет залежною поведінкою, в порівнянні з підлітками які менш інтернет залежні рівень агресивності дещо відмінний.

Насамперед ми пропонуємо звернути Вашу увагу на значну кількість досліджень, спрямованих на вивчення критеріїв діагностики та факторів ризику формування інтернет-залежної поведінки, вивчення самої природи

діяльності в мережі і її привабливості для підлітків [12; 18; 22]. Зокрема, дослідниками виявлено, що основними сервісами, яким віддають перевагу інтернет-залежні підлітки, є он-лайн ігри (MMORPG) і соціальні мережі [12]. У фахівців-практиків найбільше занепокоєння викликають підлітки, залежні від популярних он-лайн ігор. Суспільство за допомогою ЗМІ звертає особливу увагу на агресивність подібних ігор, існує поширена думка про те, що саме ігри провокують неконтрольовані спалахи агресії у підлітків [34, с. 18].

До прикладу, біхевіоральна модель передбачає, що реалізація агресивної поведінки в грі пов'язана з отриманням позитивного підкріплення у вигляді виграшу, поваги товаришів по грі, таким чином закріплюючи і роблячи цілком нормальним прояв агресії в реальному житті. Однак, останні дослідження агресивної поведінки підлітків в інтернет-просторі носять суперечливий характер. Так, Borowska T. наполягає на відсутності прямого зв'язку між агресивною поведінкою і інтернет-залежною поведінкою [73, с.174]. Її співвітчизниця M. Broun-Galkowska [74], навпаки, виявила кореляцію між залежною поведінкою, пов'язаною з он-лайн іграми і агресивною поведінкою. В її дослідженні підлітки, які проводять в грі більше 10 годин на день, виявилися агресивніші за показниками вербальної і фізичної агресії [74, с.101]. У свою чергу, корейський дослідник Chih-Hung Ko обстеживши 9405 підлітків, прийшов до висновку, що отримання підкріплення від реалізації агресивної діяльності і спостереження за нею проводять інтернет-залежних підлітків до збільшення показників агресії, однак ці показники збільшуються однаково і у гравців, і у прихильників соціальних мереж [75].

Brad Bushman, професор з університету Мічигану, коментує це так: «Ми не можемо з упевненістю заявляти, що інтернет-залежна поведінка і он-лайн ігри провокують агресивну поведінку. З однаковою ймовірністю подібну діяльність можуть вибирати вже агресивні підлітки. Або ми можемо припустити, що є третій фактор, що впливає на обидва прояви - люди з

обмеженими соціальними навичками не мають друзів, тому проводять багато часу в мережі і не можуть вирішувати конфлікти в неагресивному ключі» [76]. Зовсім інший погляд на проблему пропонує О.М.Немеш, згідно з результатами його дослідження: «в групі носіїв інтернет-культури рівень фізичної агресії в поведінці та агресії в ряді сфер суспільного життя нижче, ніж у контрольній групі» [40, с.174].

Цей факт швидше виступає в підтримку психоаналітичних теорій, які припускають, що комп'ютерні ігри дають можливість відкореагувати витіснені дитиною агресивні імпульси, висловити почуття гніву, злості, прояв яких не схвалюється оточуючими.

Більшість нейрофізіологів вважають, що в даний час шанувальники жорстоких ігор знаходяться не в самому кращому положенні. У них фіксується зниження активності передлобних і лобових часток, що відповідають за емоційність, пам'ять, навчання і поведінку. Таким чином, «гравець не тільки втрачає емоційну сприйнятливність, але, з пониженням розумової активності, втрачає соціальну гнучкість, здатність до вибору різних варіантів поведінки» [18, с.103].

Для нашої роботи цікавим буде аналіз результатів дослідження проведеного Т.Вакуліч. У ньому наводяться дані тестування 60-ти осіб. «Вибірка експериментальної групи - 30 осіб, контрольної групи - 30 осіб. Вибірки визначалися за принципом, чи захоплюються і чи не захоплюються комп'ютерними іграми підлітки. Результати опитування за методикою Басса-Дарки такі: середній показник фізичної агресії по експериментальній групі - 6,65, непрямой агресії - 5,33, вербальної агресії - 8,56. Середній індекс агресивності - 20,35. Для порівняння, показники агресії контрольної групи, що не захоплюються комп'ютерними іграми, не дуже відрізняються від показників експериментальної групи. Найбільша відмінність має місце за середнім показником фізичної агресії: в експериментальній групі - 6,65, в контрольній - 5,43. Непрямої агресії - відповідно 5,33 і 5,40; по вербальній - 8,56 і 8,50. Індекс загальної агресивності на 1 бал вище в експериментальній групі за рахунок більш високого рівня фізичної агресії. Для нашого завдання це означає, що у нас немає

підстав вважати, що агресивність підлітків, які захоплюються комп'ютерними іграми, відрізняється від агресивності тих, хто не захоплюється іграми» [12, с.103]. Як бачимо, різниця між групами в показниках агресивності знаходяться в межах статистичної похибки.

Підсумки досліджень, присвячених проблемі впливу жорстоких ігор, підводить американський психолог, керівник групи дослідників з Університету св. Льва Д. Ніколл. За його відомостями, більшість психологічних досліджень, проведених за останні 20 років, виявляють зв'язок між жорстокістю в іграх і підвищенням агресивності поведінки гравців в реальному житті. Д. Торр з університету Сан-Дієго також стверджує, що «понад тисячу досліджень протягом останніх 30 років підтверджують причинний зв'язок між медіанасиллям і агресивною поведінкою деяких дітей» [62, с.53]. Про це ж говорять і експерименти різних дослідників: від психологів різноманітних напрямків до нейрофізіологів і соціологів. Таким чином, в сучасній літературі немає єдиної думки про проблему зв'язку інтернет-залежної поведінки і агресивності.

Метою нашого емпіричного дослідження було оцінювання агресивності підлітків за методикою визначення рівня агресивності у підлітків (Г.Лаврентьева та Т.Титаренко), а також для виявлення чи спростування взаємозв'язку між інтернет-залежністю та проявами агресивності у підлітків провести діагностування на виявлення Інтернет-залежності (за методикою А.Жичкіної).

Агресивна поведінка – це одне з найбільш поширених порушень серед дітей, так як це найбільш швидкий і ефективний спосіб досягнення мети.

Агресія – це мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і правилам існування людей у суспільстві, приносить фізичну або моральну шкоду людині.

Виділяють багато факторів, які впливають на її появу:

- Стиль виховання в сім'ї (гіпер- і гіпоопіка)
- Демонстрація сцен насильства
- Нестабільна соціально-економічна обстановка
- Індивідуальні особливості людини

· Соціально-культурний статус сім'ї

Можна з впевненістю припускати, що основне значення у становленні агресивної поведінки дитини відіграє сімейне середовище і виховання. Якщо батьки ведуть себе агресивно, застосовують фізичні покарання або не забороняють прояву агресії у дитини, то у неї ці прояви будуть проявлятися і стануть постійною рисою характеру дитини.

У нашому власному дослідженні ми використали спеціальну анкету на визначення рівня агресивності у підлітка розроблену (Г. Лаврентьевою, Т. Титаренко). За цією анкетой оцінювалася агресивність підлітка за результатами експертних оцінок педагогів, яким пропонувалося дати стверджувальну або заперечну відповідь на запропоновані питання. При обробці результатів позитивна відповідь на кожне запропоноване твердження оцінювалася 1 балом. Висока агресивність: 15 - 20 балів. Середня агресивність: 7 - 14 балів. Низька агресивність: 1- 6 балів. Дані критерії наводяться для того, щоб педагог, виявивши агресивного підлітка, надалі зміг виробити свою стратегію поведінки з ним, допоміг йому адаптуватися у колективі. (див. Додаток А)

Експертну оцінку надавали ті педагоги які добре знають учнів, класні керівники – Меленко О. М., Барбазяк О.М, мати учениці, та викладач біології Гавлешко Ж.М., викладач фізкультури Лаюк В.В., викладач англійської мови Бужора М.М.

У анкетуванні брали участь 30 учнів 6 та 7 класів Берегометського ЗЗСО І-ІІІ ст. № 2.

При обробці результатів експертної оцінки рівнів агресивності у школярів за методикою Г. Лаврентьевої, Т. Титаренко, не було виявлено високого рівня агресивності. У 4 дітей (13 %) (Козменчук Діана, Данко Михайло, Лесюк Андрій, Боднарюк Яна) виявлено середній рівень агресивності, у 27 учнів (87 %) - низький. Отримані нами результати дали можливість узагальнити дані показники з метою визначення рівнів агресивності підлітків. Батьки та психолог показники дитячої агресивності оцінюють дещо вищими балами.

Критерії агресивності:

Питання

ПП

1. Козменчук Діана	+	+	1. Він не може змовчати, коли чимось незадоволений
	+	+	2. Інколи здається, що в дитину вселився злий дух-так .
2. Дроняк Андрій	-	-	3. Коли хтось спричиняє їй зло, вона обов'язково старається відплатити тим же-ні.
	-	-	4. Часом йому без усякої причини хочеться вилятися-ні.
3. Романюк Станіслав	+	-	5. Часом він із задоволенням ламає іграшки, щось розбиває, шматує, рве книжки-ні.
	-	-	6. Інколи він так наполягає на чомусь, що людям навколо уривається терпець-ні.
	-	-	7. Він не відмовиться від того, щоб подразнити тварин-ні.
	-	-	8. Взяти верх у суперечці з ним майже неможливо-ні.
	-	+	9. Дуже сердиться, коли вважає, що хтось кепкує з нього-так.
	-	+	10. Здається, що інколи у нього спалахує бажання зробити якусь шкоду, шокувати оточення-так.
	-	-	11. У відповідь на звичайні розпорядження прагне зробити все навпаки-ні.
	-	-	12. Часто не за віком сварливий-так-ні.
	+	+	13. Сприймає себе як самостійного і рішучого-ні.
	-	-	14. Любить бути першим, верховодити, підкоряти собі інших-ні.
	-	-	15. Невдачі надзвичайно драгують його, намагається шукати винних-ні.
	-	-	16. Легко свариться, вступає в бійку-ні.
	-	+	17. Старається спілкуватися з молодшими й фізично слабкішими-так.
	-	+	18. У нього часті напади похмурої драгіливості-так.
	-	-	19. Не рахується з ровесниками, не поступається, не ділиться нічим-ні.
	-	-	20. Упевнений, що будь-яке завдання виконає краще за інших-ні.
		8	Всього балів

4.Лесюк Андрій	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	7
5. Веригін Олександр	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	2
6. Голоднюк Артем	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
7. Бойко Маргарита	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	4
8.Фівка Артем	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	2
9. Данко Михайло	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-	+	9
10.Меленко Володимир	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	4
11. Чепелюк Нікіта	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	2
12. Агригорій Євгенія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	2
13.Грабовська Марина	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	3
14. Паламарюк Давид	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	2
15. Штифанюк Катерина	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	3
16. Боднарашек Денис	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	3
17. Дарій Олександра	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
18. Бохонько Діана	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	2
19. Веригіна Кароліна	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	2
20. Гавалешко Анастасія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	3
21. Гавалешко Юрій	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	2

22. Боднарюк Яна	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-	+	9
23. Думітро Дмитро	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	4
24. Клим Олексій	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	2
25. Котюк Максим	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	4
26. Кошілка Андрій	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	2
27. Лучек Дмитро	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	2
28. Пердейко Сергій	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	3
29. Погребняк Микола	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	2
30. Боднарашек Андрій	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	3

Для того, щоб, визначити та проаналізувати основні проблеми комп'ютерної та інтернет-залежності у підлітковому середовищі, визначити причини появи, симптоми та наслідки комп'ютерної залежності, визначити способи формування адекватної самооцінки та для профілактики комп'ютерної залежності серед учнів Берегометського ЗЗСО І-ІІІ ст. №2 мною було проведено опитування за методикою **А Жичкіної**. Розглянувши вплив комп'ютера та мережі Інтернет на соціокультурний розвиток учнів, можна дати інформацію про вплив комп'ютерних ігор на організм дитини та визначити комп'ютерну та Інтернет залежність шляхом проведення даного анкетування.

Інтернет-залежність – один з видів поведінкових залежностей, що проявляється в нав'язливому постійному прагненні увійти в Інтернет і втраті суб'єктивного контролю за його використанням.

Інтернет задовольняє багато свідомих та підсвідомих потреб користувачів. Він містить усе, чим може бути захоплений користувач. Згідно з даними останніх досліджень відхід у світ фантазій став однією з поширених стратегій проведення сучасної молоді у важких життєвих ситуаціях. Наприклад, соціальні мережі стають способом втечі певної частини дітей та молоді від реальності. Вже існують концепції, згідно з якими "алкоголем" постіндустріальної епохи були наркотики, а в інформаційну ним стануть комп'ютерні ігри.

Основні типи Інтернет-залежності.

1. Пристрасть до віртуальних знайомств - переважно віртуальне спілкування в чатах, форумах і т.п.
2. Нав'язлива потреба в Мережі – здійснення покупок в Інтернет-магазинах та участь у віртуальних аукціонах, конкурсах лотереях.
3. Інформаційне навантаження (нав'язливий web-серфінг) - нескінченні подорожі по Мережі, безладний пошук інформації.
4. "Гейм-залежність" - пристрасть до комп'ютерних ігор

Тест Інтернет-залежність (розроблений А. Жичкіною)

Ключ:

Вибір варіанта «А» оцінюється в 1 бал, вибір варіанта «Б» - 0 балів.

Норми: схильними до інтернет-залежності вважаються досліджувані з балами по шкалі Інтернет-залежності 3 і вище, не схильними до інтернет-залежності - з балом 0-2 по цій шкалі. Інтернет-залежними в точному значенні слова вважаються ті, хто набирає 6-7 балів по цій шкалі.

1.А. Коли мені сумно або самотньо, я звичайно виходжу в Інтернет.

1.Б. Я не відчуваю необхідності вийти в Інтернет тоді, коли в мене поганий настрій.

2.А. Коли я проводжу в Інтернеті менше часу, ніж звичайно, я відчуваю себе пригнічено.

2.Б. Мій емоційний стан не залежить від того, скільки часу я проводжу в Інтернеті.

3.А. Я відчуваю, що моє захоплення Інтернетом заважає моєму навчанню, роботі або відносинам з людьми поза Інтернетом.

3.Б. Використання Інтернету не заважає моїм відносинам з людьми, навчанню або роботі.

4.А. Багато моїх знайомих не знають, скільки часу я насправді проводжу в Інтернеті.

4.Б. Більшість моїх знайомих знає, скільки часу я проводжу в Інтернеті.

5.А. Я часто намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті.

5.Б. Я не намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті.

6.А. Коли я не в Інтернеті, я часто думаю про те, що там відбувається.

6.Б. Коли я не в Інтернеті, я рідко думаю про нього.

7.А. Я волію спілкуватися з людьми або шукати інформацію через Інтернет, а не в реальному житті.

7.Б. Я далеко не завжди вдаюся до допомоги Інтернету, коли мені потрібно знайти інформацію або поспілкуватися [23].

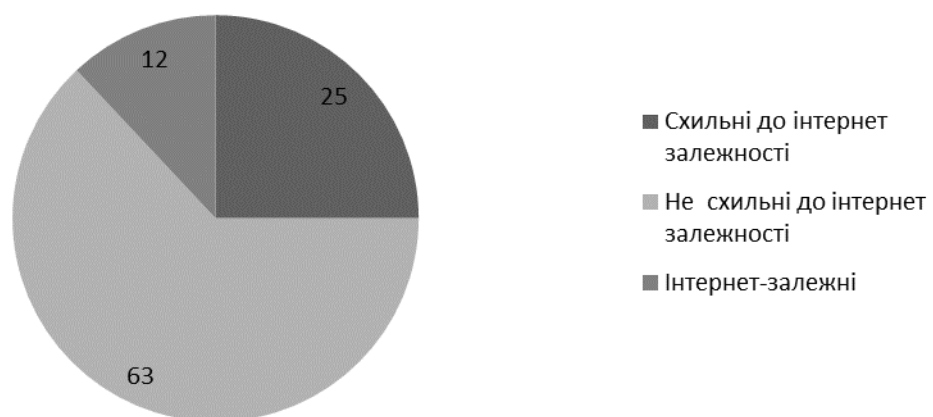
Діагностування Інтернет-залежності серед учнів 6 та 7 класів

У анкетуванні брало участь 30 учнів 6 та 7 класів Берегометського ЗЗСО І-ІІІ ст. № 2.

При обробці результатів діагностування на виявлення Інтернет-залежності (за методикою А.Жичкіної) ми отримали такі результати: не схильні до залежності від Інтернету – 18 учнів (63%), схильні до залежності від Інтернету – 8 учнів (24%), інтернет-залежні – 4 учнів (12%) (Данко Михайло, Лесюк Андрій, Боднарюк Яна, Клим Олексій).

п\п	Рівень Інтернет-залежності	Кількість учнів	Відсоток
.	Схильні до залежності від Інтернету	8	24 %
.	Не схильні до залежності від Інтернету	18	63 %
.	Інтернет-залежні	4	12%

Діагностування інтернет-залежності серед учнів 6-А класу

3. Романюк Станіслав	+			+		+		+		+	+		+		3
4.Лесюк Андрій	+		+		+		+		+		+			+	6
5. Веригін Олександр	+			+		+		+		+	+			+	2
6. Голоднюк Артем		+	+			+		+	+		+		+		4
7. Бойко Маргарита		+		+		+	+			+		+		+	1
8.Фівка Артем	+			+	+			+	+		+			+	4
9. Данко Михайло	+			+	+		+		+		+		+		6
10.Меленко Володимир	+			+		+		+		+		+	+		2
11. Чепелюк Нікіта	+			+		+	+			+		+	+		3
12. Агригорій Євгенія	+			+		+	+		+			+	+		4
13.Грабовська Марина	+			+		+		+		+	+		+		3
14. Паламарюк Давид		+		+	+			+	+		+		+		4
15. Штифанюк Катерина	+		+			+	+		+			+	+		5
16. Боднарашек Денис		+	+			+	+			+	+		+		4
17. Дарій Олександра	+			+	+			+		+		+		+	2
18. Бохонько Діана	+			+		+		+		+	+		+		3
19. Веригіна Кароліна		+		+		+	+			+		+		+	1
20. Гавалешко Анастасія	+			+		+		+		+	+			+	2

21. Гавалешко Юрій		+	+			+		+	+		+		+		4
22. Боднарюк Яна	+		+		+		+		+		+			+	6
23.Думітро Дмитро	+			+	+			+	+		+			+	4
24. Клим Олексій	+			+	+		+		+		+		+		6
25. Котюк Максим	+			+		+		+		+		+	+		2
26. Кошілка Андрій	+			+		+	+			+		+	+		3
27. Лучек Дмитро	+			+		+	+		+			+	+		4
28. Пердейко Сергій	+			+		+		+		+	+		+		3
29.Погребняк Микола		+		+	+			+	+		+		+		4
30. Боднарашек Андрій	+		+			+	+		+			+	+		5

Перші два запитання опитувальника передбачають виявлення стану використання мережі Інтернет та того, скільки часу учні перебувають у кіберпросторі. Мною виявлено, що переважна більшість учнів (22 учні (73%)) коли їм сумно або самотньо, зазвичай виходять в Інтернет і тільки 8 учнів (27%), не відчувають необхідності вийти в Інтернет тоді, коли у них поганий настрій. Отже можна зробити висновок що діти досить часто користуються послугами мережі Інтернет; (див. Рис.1.1.).

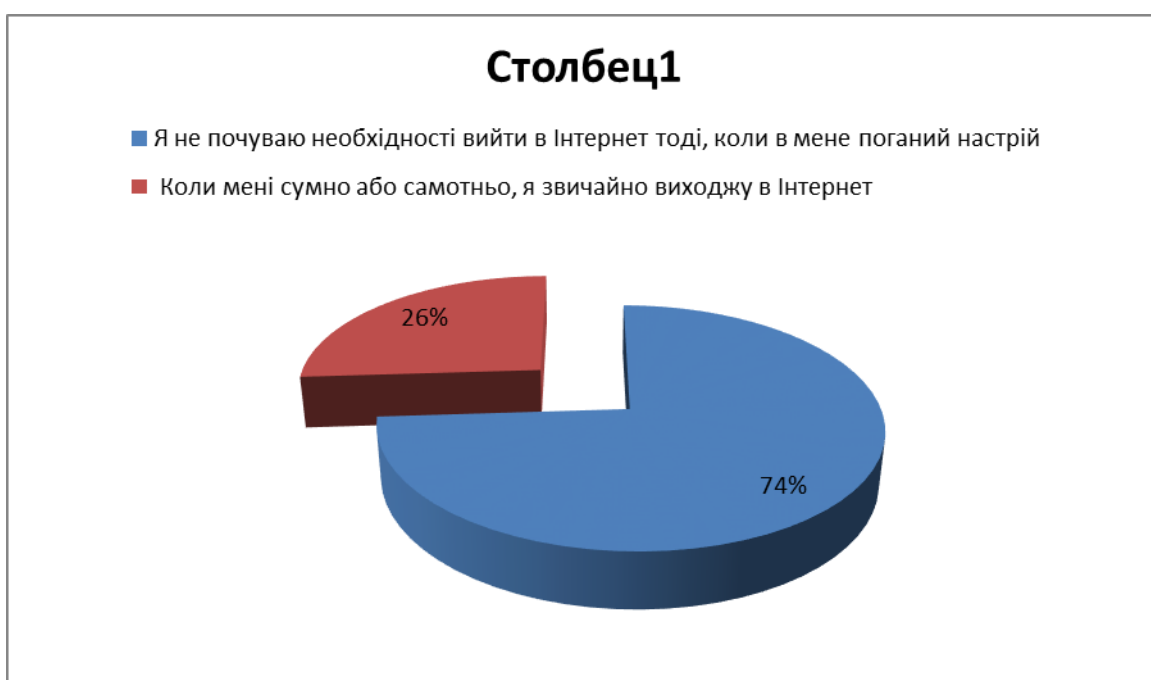

Рис. 1. 1. Результати використання мережі Інтернет

Щодо кількості часу, який витрачають респонденти на перебування в Інтернеті, я відмітила, що тільки 8 (24 %) учнів відчувають себе пригнічено, коли проводять в Інтернеті менше часу, ніж звичайно. І у 22 (76%) учнів емоційний стан не залежить від того, скільки часу вони проводять в мережі Інтернет. Після особистого консультування виявилось, що ці 8 учнів (24%) проводять в мережі до 8 годин на тиждень, 22 респонденти (76%) проводять в мережі до двох годин на тиждень.

З'ясувати ситуацію щодо інтересів респондентів у мережі Інтернет і значення Інтернет-спілкування для особистості дозволили наступні запитання опитувальника. Так, мною відмічено, що більшість респондентів, а саме 20 учнів (66%), воліють спілкуватися з людьми або шукати інформацію через Інтернет, а не в реальному житті. І тільки 10 учнів (34%) використовують Інтернет лише як засіб спілкування з друзями і далеко не завжди вдаються до допомоги Інтернету, коли їм потрібно знайти інформацію або поспілкуватися. Відповіді респондентів на третє запитання опитувальника свідчать, що використання Інтернету не заважає учням у відносинах з людьми, та не заважає їх навчанню. Саме такої думки притримуються 20 учнів (66%), і тільки 10 учнів (34%) відчують, що їхнє захоплення Інтернетом заважає навчанню, роботі та відносинам з людьми поза Інтернетом. На мою думку, такі відповіді свідчать про недостатній розвиток сфери дозвілля для учнів, оскільки вільний час "заповнюється кіберпростором".

За допомогою наступних запитань я прагнула з'ясувати думку респондентів про існування проблеми Інтернет-адикції у сучасних підлітків, а також наявності можливих ознак такої залежності у себе. Результати відповідей засвідчили, що на питання «Чи більшість моїх знайомих знає, скільки часу я проводжу в Інтернеті?» та «Чи я часто намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті?» однакова кількість учнів (14 (46%)) відповіли позитивно. І 16 учнів (54%) зазначили, що багато їх знайомих не знають, скільки часу вони насправді проводять в Інтернеті, і ті ж самі діти відповіли, що вони не намагаюся зменшити кількість часу, що проводять в Інтернеті. З цього можна зробити висновок, що не всі респонденти визнають існування проблеми Інтернет-адикції серед підлітків, як явища. На мою думку, такі результати свідчать про те, що респонденти відсторонюються від даної проблеми, не бажаючи помічати її за собою.

Відповіді на наступне запитання анкети дозволили констатувати, що серед визначальних ознак Інтернет-залежності, які респонденти спостерігали за собою є: значна кількість часу проводиться в мережі Інтернет (22 учні – 74 %); нездатність зупинити роботу за комп'ютером (14 учнів – 46%), відчуття ейфорії чи піднесеності під час роботи за комп'ютером (8 учнів – 26%). Обираючи свій варіант, 18 учнів (60%) зазначили, що у них зростає потреба зазирнути на свою Інтернет-сторінку, переглянути сторінки друзів, що, в свою чергу, в подальшому може викликати потребу у патологічному використанні Інтернету, що демонструє Рис.1.2.

Рис. 1.2. Визначальні ознаки Інтернет-залежності, які респонденти спостерігали за собою.

Вивчення думки респондентів щодо існування та характеру впливу Інтернету на процес соціалізації особистості засвідчило, що більшість учнів (20 - 66%) усвідомлюють існування негативного впливу Інтернету на формування особистості. Для респондентів час, проведений в мережі,

сприяє розвитку й становленню особистості та суспільства взагалі; позитивними для розвитку особистості, на думку підлітків, є можливості пошуку інформації, а також здобуття досвіду спілкування. Якщо говорити про негативний вплив Інтернету, то 10 (34%) учнів вважають, що це – відірваність від реального життя, від “живого” спілкування з ровесниками та зменшення рівня життєвого досвіду, а також виділяють розлади здоров’я та доступ до інформації, яка носить антигуманний характер.

Узагальнюючи результати проведеної методики, можемо констатувати такі дані: не схильні до залежності від Інтернету – 18 учнів (63%), схильні до залежності від Інтернету – 8 учнів (24%), інтернет-залежні – 4 учнів (12%).

Висновки до II розділу. Значну кількість схильних до Інтернет-залежності учнів ми пов'язуємо з тим, що в останні роки більш інтенсивно розвивається Інтернет індустрія, кращий доступ до Інтернет мережі не лише міських, але й сільських користувачів, молодше покоління швидше і активніше долучається до мережі Інтернет.

При обробці результатів експертної оцінки рівнів агресивності у школярів за методикою Г. Лаврентьевої, Т. Титаренко, не було виявлено високого рівня агресивності. У 4 дітей (13 %) (Козменчук Діана, Данко Михайло, Лесюк Андрій, Боднарюк Яна) виявлено середній рівень агресивності, у 27 учнів (87 %) – низький. Отримані нами результати дали можливість узагальнити дані показники з метою визначення рівнів агресивності підлітків. Слід наголосити, що батьки та шкільний психолог показники дитячої агресивності оцінюють дещо вищими балами.

При обробці результатів діагностування на виявлення Інтернет-залежності (за методикою А.Жичкіної) ми отримали такі дані: не схильні до залежності від Інтернету – 18 учнів (63%), схильні до залежності від Інтернету – 8 учнів (24%), інтернет-залежні – 4 учнів (12%) (Данко Михайло, Лесюк Андрій, Боднарюк Яна, Клим Олексій).

ВИСНОВКИ

1. У магістерському проекті розглядалася проблема взаємозв'язку Інтернет - залежності у підлітковому віці та агресивної поведінки. Нами було вивчена та проаналізована велика кількість науково - методичної літератури та інтернет - джерел із проблеми інтернет - залежності та підліткової агресії.

Ми дійшли висновку, що в сучасній літературі немає єдиної думки про проблему зв'язку інтернет-залежної поведінки і агресивності. Ми, скоріше, схилиємося до припущення про наявність третього фактору, який зумовлює обидва феномена, і визнаємо необхідність проведення подальших досліджень на цю тему, одне з яких наведено нижче.

2. Працюючи над висвітленням інформації про те, як нова ситуація з розповсюдженням Інтернету впливає на підлітків, ми виокремили п'ять найважливіших змін що супроводжують процес соціалізації в інформаційну епоху:

- зміна досить серйозних аспектів вищих психічних функцій.
- зміна механізмів формування особистості.
- виникнення нових психологічних контактів і феноменів, які в них виникають.
- поява нових форм взаємин, які визначаються новим середовищем.
- зміна прийнятих в культурі соціальних практик, тобто способи діяльності, форм поведінки.

3. Інтернет - залежність – це патологічна пристрасть до роботи або проведення часу в Інтернеті. До основних причин інтернет-залежності серед підлітків можна віднести самотність, соціальну дезадаптацію, пошук гострих відчуттів, недоступних у реальному світі, депресія та психічні відхилення.

Подібна залежність несе у собі руйнівну шкоду особистості підлітка.

Інтернет є привабливим для підлітків:

- як засіб уникнення реальності за рахунок можливості анонімних соціальних інтеракцій;
- як засіб набуття почуття безпеки та усвідомлення своєї анонімності під час здійснення інтеракцій;
- це можливість для реалізації якихось уявлень, фантазій з зворотним зв'язком;
- це необмежений доступ до інформації – інформаційний вампіризм.

4. Отримана інформація під час емпіричного дослідження учнів 6 та 7 класів Берегометського ЗЗСО І-ІІІ ст. № 2 дала нам змогу провести кореляцію між двома опитуваннями і зробити висновки про те: що більшість підлітків, які брали участь у дослідженні не схильні до залежності від Інтернету. Таких 63 відсотки підлітків. А серед 13 відсотків Інтернет-залежних, лише у 9 відсотків спостерігається підвищений рівень агресивності який класифікується нами як середній. Ця інформація має спонукати соціальних педагогів, вчителів, батьків до необхідності проведення профілактичної соціально-педагогічної роботи щодо зменшення негативного впливу Інтернету на особистість.

5. Масове переведення навчання школярів на онлайн, в зв'язку з пандемією коронавірусу, загострило дискусію про норми поведінки в Інтернеті. І одночасно показало, що багато користувачів все ще не сприймають віртуальні майданчики, як реально існуючий суспільний простір з їх звичайними проблемами і обмеженнями.

6. Сьогодні можна стверджувати, що половина дорослих жителів України усвідомлюють, що в Інтернеті неповнолітні отримують в тому числі і велику частку деструктивного контенту, але не знають, як змінити цю ситуацію. Цькування – не єдине, що загрожує підліткам і недосвідченим молодим людям в Мережі, це також можуть бути сексуальні домагання, секти, фінансові аферисти і т.д. Тому деякі дослідники говорять про те, що для вирішення проблеми необхідно ввести жорсткі заходи покарання, аж до кримінальної відповідальності. Ефективною також буде деанонімізація

інтернет-користувачів і введення на законодавчому рівні відповідальності для власників віртуальних майданчиків і соцмереж.

7. Ми з'ясували, що причиною невирішеності згаданих вище проблем, є відсутність чітких визначень. Суспільство ще не сформулювало для себе, що таке «жорстоке поводження з підлітками» або «прояв агресії» стосовно онлайн-спілкування. На цьому полі поки не визначені межі дозволеного. Частково це пов'язано з тим, що діти і підлітки рідко розповідають дорослим про проблеми, що виникають в мережевому спілкуванні – відтак, подібний досвід складно виявляти і класифікувати. Самі ж неповнолітні, що потрапили в ситуацію цькування або іншого негативного впливу, через відсутність чітко визначених норм часто не усвідомлюють, що це шкодить їм. У Мережі дитина не бачить перед собою реального лиходія, тому рівень довіри до інших інтернет-користувачів у нього вище, ніж в офлайн, а почуття небезпеки притуплюється.

8. Загалом, ми згодні з дослідниками, що деанонімізація в Інтернеті – неминуча тенденція. Однак введення кримінальної відповідальності, на нашу думку, може не дати бажаного результату: Поспішне адміністративне втручання призведе до того, що підлітки можуть бути помилково притягнуті до кримінальної відповідальності. При дефіциті підтримки це не сприятиме безпеці – швидше, збільшить напругу. Ситуація складна і вимагає делікатного і неспішного впровадження.

9. Також, ми наполягаємо, що підтримку слід надавати всім сторонам конфлікту, оскільки багато сьогоденних підлітків агресорів самі колись постраждали від насильства. У цій роботі ми розглянули способи які зможуть допомогти і тим, хто постраждав, і агресорам, оскільки часто це одні і ті ж люди. Від того, як сьогоденні підлітки навчаться ставитися до інших на віртуальних майданчиках, залежить екологічність і безпека майбутнього інтернет-простору, тому робота також передбачає роботу з батьками.

10. Для появи і закріплення нових суспільних норм поведінки в Мережі, необхідна консолідована робота відразу декількох служб, які

одночасно забезпечать інформування неповнолітніх і їх батьків, психологічну підтримку та контроль безпеки. Поки ж для дітей і підлітків працює кілька програм, які навчають безпечній поведінці в Інтернеті. Батькам старших підлітків можна порадити, поставити провокаційний експеримент: разом завести акаунт у соціальних мережах, почати спілкування, наприклад, з шахраями, і довести ситуацію до критичної точки, одночасно обговорюючи з підлітком кожен крок, пояснюючи йому, що відбувається і якими способами недоброзичливець домагається своїх цілей. Так підліток отримає можливість побачити, що поганого може статися в Інтернеті з людиною при нестачі життєвого досвіду, і при цьому не постраждати.

Загалом життя сучасної людини нерозривно пов'язане з технологіями, і забороняти дітям використання гаджетів безглуздо. Сьогодні завдання дорослих – навчити дітей і підлітків безпечного спілкування в Інтернеті, створивши на онлайн-майданчиках атмосферу, яка не буде підривати їх довіру до світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 363 с.
2. Андреев Ю.С. Причины виникнення підліткової агресії в сучасному середовищі. Вісник Луганського національного університету імені тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки». 2014. № 5(1). С. 148–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_5%281%29_19.
3. Андриенко Е.В. Социальная психология: учебное пособие / Е.В. Андриенко. – М.: ИЦ Академия, 2012. – 264 с.
4. Ахметзянова А.И. Психология девиантного поведения: междисциплинарные исследования и практика: сб. научных трудов Первой международной научной школы (Казань, 26-27 мая 2016 г.) / А.И. Ахметзянова. – Казань: Издательство Казанского университета, 2016. – 156 с.
5. Баксанский О.Е. Современная психология: теоретические подходы и методологические основания: учебник / О.Е. Баксанский. – М.: КД Либроком, 2013. – 368 с.
6. Балакірєва О. «Цькування у шкільних колективах (булінг): політики і практики запобігання та подолання» : міжнар. наук.-практ. конф. 26 жовтня 2018 р., м. Київ. Громадська організація «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка». URL: http://kubg.edu.ua/images/stories/podii/2018/10_26_bullying_02.pdf.
7. Балакірєва О.М. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді: монографія / [О.М. Балакірєва, Н.О. Рингач, Р.Я. Левін та ін.] ; за ред. О.М. Балакірєвої. – К. : УІСД ім. О. Яременка, 2007. – 128 с.
8. Басс А. Концепция агрессии / враждебности: учебник / А. Басс, А. Дарки. – Екатеринбург, 2013. – 260 с.
9. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия и контроль: учебное

- пособие / Л. Берковиц, Г. Фешбах. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 510 с.
10. Берон Р. Агресія: навчальний посібник / Р. Берон. - СПб: Пітер, 2010. - 352 с.
 11. Брель Е.Ю. К проблеме определения агрессии в отечественных и зарубежных психологических исследованиях / Е.Ю. Брель // Ежегодник Российского психологического общества. – 2015. – №5. – С.221-222.
 12. Вакуліч Т. М. Провідні патерни адиктивної поведінки підлітків з Інтернет-залежністю / Т. М. Вакуліч // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. — Київ: Міленіум, 2006. — Т. 1. Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія. — Ч. 18. — С. 100–105.
 13. Вакуліч Т.М. Інтернет-залежність як новий вид адиктивної поведінки //Науковий часопис НПУ ім. М.Драгоманова. Серія №12. Психологія / За ред. Долинської Л.В. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Вип.7(31) – С. 22.
 14. Волянська О.В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. Вісник ну «національна академія україни ім. ярослава Мудрого» Серія «Соціологія». том 3, №30 (2016). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnyuac_2016_3_13.
 15. Выготский Л. С. Детская психология: собрание соч.: в 6 т. / Л. С. Выготский. — М.: Педагогика, 1984. — Т. 4. Педология подростка. — 432 с.
 16. Выготский Л.С. Психология: учебное пособие / Л.С. Выготский. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2015. – 1008 с.
 17. Гайдамашко І.А. Подолання агресії як соціально-педагогічна проблема / І.А. Гайдамашко // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / гол. ред. А.Й. Сиротенко. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – Вип. 3. – С. 53–55.
 18. Гарькавец С.О. Психологія підліткової віктимності : монографія.

- Луганськ : вид-во «Ноулідж», 2013. 175 с.
19. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
 20. Гуменюк Л. Й. Соціально-психологічні фактори інтернет-адикції / Л. Й. Гуменюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2013 .– С.10-19
 21. Гуревич П.С. Психология личности: учебное пособие / П.С. Гуревич. – М.: Юнити-Дана, 2015. – 559 с.
 22. Дзюба Т.М. Віртуальна агресія як результат інтернет-залежної поведінки підлітків. Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2017. Вип. 3. С. 67–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vispdoso_2017_3_9
 23. Жичкина А.Е. Взаимосвязь идентичности и поведения в Интернете пользователей юношеского возраста: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 “Социальная психология; психология социальной работы” [Электронный ресурс] / А.Е.Жичкина. – М., 2001. – Режим доступа: http://flogiston.ru/articles/netpsy/avtoref_zhichkina
 24. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика: монографія / Зверева І.Д. ; М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання Академії педагогічних наук. – К. : Правда Ярославичів, 1998. –393 с.
 25. Иванников В.А. Общая психология: учебник для академического бакалавриата / В.А. Иванников. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 480 с.
 26. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. – К.: НІСД, 2011. - 47 с.
 27. Калина Н.Ф. Психология личности: учебник для ВУЗов / Н.Ф. Калина. – М.: Академический проект, 2015. – 214 с.
 28. Караванов А.А. Смысловое значение концепта агрессия / А.А. Караванов // Территория науки. – 2013. – №2. – С.81-87.
 29. Карандашева О. В. Робота практичного психолога з учнями, схильними

- до адиктивної поведінки / О. В. Карандашева // Тренінгові, соціально-реабілітаційні і навчальні програми із формування здорового способу життя в учнівської студентської молоді. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 59–67.
30. Козьяков Р.В. Социальная психология: учебник / Р.В. Козьяков. – М.: Директ-Медиа, 2013. – 376 с.
31. Колиофутис А. Интернет-зависимость подростков. Статистические данные [Электронный ресурс] / Афанасиос Колиофутис. — Режим доступа : <http://www.pemptousia.ru/2013/07>
32. Коннор Д. Агрессия и антисоциальное поведение у детей и подростков: учебное пособие / Д. Коннор. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2015. – 288 с.
33. Короткий термінологічний словник із соціальної педагогіки, соціальної роботи / уклад. Л.В. Лохвицька, І.І. Доброскок. – Переяслав-Хмельницький:[б. в.], 2007. – 144 с.
34. Кочарян А. Б. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навч.-метод. посіб. / А. Б. Кочарян, Н. І. Гущина. — Київ, 2011. — 100 с.
35. Крысько В.Г. Психология и педагогика: учебник для бакалавров / В.Г. Крысько. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 471 с.
36. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии: учебное пособие / Б. Крэйхи. – СПб.: Питер, 2015. – 336 с.
37. Кузнецова С.О. Психологические особенности агрессивности в подростковом возрасте / С.О. Кузнецова // Вестник славянских культур. – 2016. – №4. – С.84-90.
38. Мироненко Т.И. Агрессия как естественный фактор социальной адаптации подростков / Т.И. Мироненко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – №6. – С.260-266.
39. Найденова Л. Кибер-буллинг: опасное виртуальное «быкование» [Электронный ресурс] / Л. Найденова // ПСИ-ФАКТОР. — Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/cyber-bullying.htm>

40. Немеш О. М. Інтернет-технології в психологічній практиці: посібник / О. М. Немеш. — Київ: Слово, 2014. — 256 с.
41. Нефедова А.В. Психология девиантного поведения: курс лекций / А.В. Нефедова. – Владимир: ВлГУ, 2015. – 76 с.
42. Панов В.И. Система экопсихологических взаимодействий в развитии психики // Экопсихологические исследования. Сборник материалов 5 Российской конференции по экологической психологии / Под ред. В.И. Панова. – М.: психологический институт РАО, 2009. — С. 37–55.
43. Педагогічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://slovník.com.ua/?grupa=11&id_sl=20
44. Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації : кол. моногр. / Л. Г. Сокур'янська, В. Л. Арбеніна, О. Б. Зінчина, А. М. Ніколаєвська. – Х. : Вид. центр Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2000. – 207 с.
45. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків: монографія / О.М. Балакірєва, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова [та ін.]; за ред. О.М. Балакірєва. – К. : ЮНІСЕФ ;Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. – 156 с.
46. Реан А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика: учебное пособие / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. – СПб: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006. – 479 с.
47. Ролінський В. Вікові, гендерні та індивідуальні особливості проявів насильства у поведінці неповнолітніх / В. Ролінський // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Чернівці : Вид-тво Рута, 2005. – Вип. 224. – С. 15–17.
48. Ролінський В.І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Ролінський Володимир Іванович. – К., 2005. – 236 с.
49. Романов А.А. Игротерапия: как преодолеть агрессивность у детей. Диагностические и коррекционные методики: учебное пособие / А.А.

- Романов. – М.: Школьная Пресса, 2014. – 48 с.
50. Самохвал В.Г. Особенности деструктивного поведения в молодежной среде / В.Г. Самохвал // Территория науки. – 2015. – №3. – С.42-44.
51. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции: [учеб. пособ.] / Семенюк Л.М. – М.: Флинта, 1998. – 96 с.
52. Сергеєва К.В. Впровадження програм профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей / К.В. Сергеєва // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / [гол. ред.: М.О. Носко]. – Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. – С. 190–194.
53. Сергеєва К.В. Роль сім'ї у формуванні агресивної поведінки підлітків / К.В. Сергеєва // Сучасна сім'я та соціальні інституції: шляхи партнерської взаємодії : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2012 р.) / [редкол.: Л.Л. Хоружа, Г.М. Лактіонова, О.В. Безпалько та ін.]. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 136–138.
54. Сергеєва Н.В. Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Сергеєва Наталія Володимирівна. – К., 2010. – 208 с.
55. Симонович Н.Е. Девиантное поведение и его последствия для человека. В сборнике: Обучение и развитие: современная теория и практика Материалы XVI Международных чтений памяти Л. С. Выготского. – Воронеж, 2015. – С.584-592.
56. Смирнов А.А. Социальная психология: учебник / А.А. Смирнов. – М.: Академия, 2015. – 355 с.
57. Смолян Г. Л. Проблемы обеспечения гарантий безопасности информационного общества / Г. Л. Смолян, А. А. Кононов // Научно-техническая информация. — 2003. — № 8. — Серия 1. — С. 13–18.

58. Стан та чинники здоров'я українських підлітків: моногр. О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, О.Р. Артюх та ін.; наук. ред. О.М. Балакірева. К.: ЮніСЕФ, укр. ін т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2011. – 172 с.
59. Стоп шкільний терор. Як зупинити дитяче насилля (дослідження). Главком «Українські медійні системи». URL: <https://glavcom.ua/specprojects/stopbullying/stop-shkilniy-teror-yak-zupiniti-dityache-nasillya-doslidzhennya-455198>.
60. Токарь И. Детская агрессия: истоки и способы предупреждения // Воспитательная работа в школе. – 2017. – №6. – С.66-70.
61. Урутина Т.М. Психологические особенности проявления агрессии в юношеском возрасте / Т.М. Урутина, С.О. Щелина // Научный журнал «Молодой ученый». – 2015. – №15. – С.558-562.
62. Федоренко С. В. Глобалізація розвитку комп'ютерних технологій: інтернет, досягнення та наслідки / С. В. Федоренко // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали VI Всеукр. наук. конф. — Тернопіль, 2010. — Ч. 2. — С. 50–54.
63. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: учебное пособие / Э. Фромм. – М.: Академия, 2014. – 447 с.
64. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция: учебное пособие / И.А. Фурманов. – М.: Наука, 2016. – 256 с.
65. Шабалина, В. В. Когнитивная структура психологической зависимости Текст. / В. В. Шабалина // Наркология. 2006. - № 9. - С. 69-72.
66. Шадриков В.Д. Общая психология: учебник для академического бакалавриата / В.Д. Шадриков. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 411 с.
67. Шерман О. М. Агресія в Інтернеті / О. М. Шерман; Львівський держ. ун-т безпеки життєдіяльності. — Режим доступу : lubtp@ukr.net
68. Шиянов, Е. Н. Интернет-зависимость и ее профилактика у студентов Текст.: учебно-методическое пособие / Е. Н. Шиянов, М. И. Дрепа. Ставрополь: Изд-во «Графа», 2009. - 348 с
69. Шугурова Т.Л. Кіберсоціалізація студентської молоді в дозвіллевій

- діяльності / Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2012. № 2 (4) 42
70. Юрьева Л. Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика Текст.: Монография / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Большот. Днепропетровск: Пороги, 2006. – 196 с.
71. Якушина Е. В. Подростки в Интернете: специфика информационного взаимодействия Текст. / Е. В. Якушина // Педагогика. -2001. – №4. – С.55-61.
72. Янг, К.С. Диагноз Интернет-зависимость Текст. / К.С. Янг // Мир Интернет, 2000. – № 2. – 24 – 29 с.
73. Borowska T. The Internet Addiction versus Aggressive Behaviour among the Youth // NEW EDUCATIONAL REVIEW. – 2009. – Vol. 19, № 3–4. – P. 171–181.
74. Braun-Galkowska M., Ulfik-Jaworska I. Zabawa w zabijanie. – Gaudium, Lublin, 2002. – P. 99–102.
75. Janoff-Bulman R. Shattered Assumptions. Towards a New Psychology of Trauma. – New York: The free press, 1992.
76. Brad Bushman. Are Internet-addicted kids more violent? // Journal of Adolescent Health. – News release. – Feb. 23, 2009.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Анкета на визначення рівня агресивності у підлітка розроблена

(Г. Лаврентьевою, Т. Титаренко)

Критерії агресивності:

1. Він не може змовчати, коли чимось незадоволений.
 2. Інколи здається, що в дитину вселився злий дух.
 3. Коли хтось спричиняє їй зло, вона обов'язково старається відплатити тим же.
 4. Часом йому без усякої причини хочеться вилятися.
 5. Часом він із задоволенням ламає іграшки, щось розбиває, шматує, рве книжки.
 6. Інколи він так наполягає на чомусь, що людям навколо уривається терпець.
 7. Він не відмовиться від того, щоб подразнити тварин-ні.
 8. Взяти верх у суперечці з ним майже неможливо.
 9. Дуже сердиться, коли вважає, що хтось кепкує з нього.
 10. Здається, що інколи у нього спалахує бажання зробити якусь шкоду, шокувати оточення.
 11. У відповідь на звичайні розпорядження прагне зробити все навпаки.
 12. Часто не за віком сварливий.
 13. Сприймає себе як самостійного і рішучого.
 14. Любить бути першим, верховодити, підкоряти собі інших.
 15. Невдачі надзвичайно дратують його, намагається шукати винних.
 16. Легко свариться, вступає в бійку.
 17. Старається спілкуватися з молодшими й фізично слабкішими.
 18. У нього часті напади похмурої дратівливості.
 19. Не рахується з ровесниками, не поступається, не ділиться нічим.
 20. Упевнений, що будь-яке завдання виконає краще за інших.
- При обробці результатів позитивна відповідь на кожне запропоноване твердження оцінювалася 1 балом. Висока агресивність: 15 - 20 балів. Середня агресивність: 7 - 14 балів. Низька агресивність: 1- 6 балів.

Шкала Інтернет-залежності (А. Жичкіна)

1. А. Коли мені сумно або самотньо, я звичайно виходжу в Інтернет.
1. Б. Я не відчуваю необхідності вийти в Інтернет тоді, коли в мене поганий настрій.
2. А. Коли я проводжу в Інтернеті менше часу, ніж звичайно, я відчуваю себе пригнічено.
2. Б. Мій емоційний стан не залежить від того, скільки часу я проводжу в Інтернеті.
3. А. Я відчуваю, що моє захоплення Інтернетом заважає моєму навчанню, роботі або відносинам з людьми поза Інтернетом.
3. Б. Використання Інтернету не заважає моїм відносинам з людьми, навчанню або роботі.
4. А. Багато моїх знайомих не знають, скільки часу я насправді проводжу в Інтернеті.
4. Б. Більшість моїх знайомих знає, скільки часу я проводжу в Інтернеті.
5. А. Я часто намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті.
5. Б. Я не намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті.
6. А. Коли я не в Інтернеті, я часто думаю про те, що там відбувається.
6. Б. Коли я не в Інтернеті, я рідко думаю про нього.
7. А. Я волію спілкуватися з людьми або шукати інформацію через Інтернет, а не в реальному житті.
7. Б. Я далеко не завжди вдаюся до допомоги Інтернету, коли мені потрібно знайти інформацію або поспілкуватися.

Ключі.

Вибір варіанта «А» оцінюється в 1 бал, вибір варіанта «Б» - 0 балів. Норми: схильними до інтернет-залежності вважаються досліджувані з балами по шкалі Інтернет-залежності 3 і вище, не схильними до інтернет-залежності - з балом 0-2 по цій шкалі. Інтернет-залежними в точному значенні слова вважаються ті, хто набирає 6-7 балів по цій шкалі.